Neven Isailović

ISSN 0353-295X (Tisak) 1849-0344 (Online)
Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 52, br. 3, Zagreb 2020

UDK: 94(497.15+450.75)"14"(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 2. 12. 2020.
Prihvaćeno: 14. 12. 2020.
DOI: 10.17234/RadoviZHP.52.30

Partnerstvo u pokušaju – temeljne značajke odnosa Alfonsa V. i Stjepana Vukčića Kosače

Odnos napuljskoga kralja Alfonsa V. Aragonskog (1442-1458) s bosanskim velikim vojvodom i potonjim hercegom, Stjepanom Vukčićem Kosačom, bio je dosad predmetom brojnih istraživanja, ali prostor za daljnje spoznaje nije iscrpljen. Uz Skenderbega i srpskog despota Đurđa Brankovića, Kosaču se smatralo najuzoritijim saveznikom napuljskoga kralja, premda su rezultati njihove suradnje na vojnoj i vanjskopolitičkoj razini bili razmjerno mali, a na razini gospodarstva, prijenosa kulturnih modela i političke simbolike znatno veći. Radom se nastoji dati pregled svih aspekata odnosa Alfonsa V. i Stjepana Vukčića, s osobitim naglaskom na pitanja koja su ostala nedovoljno razjašnjena ili nedotaknuta ranijim istraživanjima. To uključuje i pitanja razvoja diplomacije i dvorske kulture, Vukčićeve titulature, ženidbenih strategija te gospodarskih veza Bosne i Apulije.

Uvodna razmatranja

Vezama između kralja Alfonsa V. Aragonskog te bosanskoga velikog vojvode i hercega Stjepana Vukčića Kosače primarno su se bavili južnoslavenski medievisti, no istraživali su ih i inozemni znanstvenici baveći se Napuljskim Kraljevstvom ili vladavinom dinastije Trastámara u Aragonu.[1] Nedvojbeno se moraju izdvojiti napori Lajosa Thallóczyja, koji je objavio velik broj isprava sačuvanih u Barceloni,[2] kao i opsežne studije Sime Ćirkovića, Momčila Spremića te Marka Šunjića, objavljene u monografskom obliku ili kao članci u periodici.[3] Ćirkovićevom su zaslugom gotovo sustavno preneseni podaci iz Državnog arhiva u Dubrovniku koji se tiču odnosa Napulja i oblasti Kosača u vrijeme Stjepana Vukčića. U skorije vrijeme brojni su autori sitnijim prilozima ili objavom novih vrela pridonijeli razjašnjavanju pojedinih otvorenih pitanja. Neki od tih priloga nalaze se i u zborniku u kojem se objavljuje i ovaj rad.[4] Posljednji pokušaj sustavne obrade teme

1 RYDER 1976: 350; ISTI 1990: 303; MARINESCU 1994: 107-113, 186-189.

2 THALLÓCZY 1914: 356-415.

3 ĆIRKOVIĆ 1964; SPREMIĆ 1974; ŠUNJIĆ 1996.

4 Vidjeti radove Roberta Kurelića, Emira O. Filipovića i Zdenke Janeković Römer u ovome zborniku.

rad je Marijana Premovića, usredotočen na istočnu politiku Alfonsa V. u zrcalu njegova odnosa s Vukčićem.[5]

Kako bi se izbjegla ponavljanja, rad će biti koncipiran tako da u prvom redu prati motive i motrišta bosanskog velikaša u njegovoj želji za suradnjom s uglednim europskim vladarom. Pokazat će se da je savezništvo, premda je na objema stranama imalo konkretan povod, iznjedrilo niz mogućnosti koje su nadvisivale prvobitne političke motive i strategije. Dok su kontakti pri izravnoj vojnoj suradnji bili prilično skromni, a oni na razini vanjske politike načelni i prvenstveno usmjereni k posredovanju i ostavljanju dojmova među značajnim političkim akterima, zabilježena je živa gospodarska razmjena, započele su migracije koje nisu bile vezane uz prodaju roblja, angažirani su najamnici, a strujali su i kulturni utjecaji te elementi vladarske ideologije. Premda je Stjepan Vukčić održavao i odnose s Venecijom, Ugarskom te s drugim susjedima, a tijekom posljednjih godina života i s gotovo svim važnijim talijanskim državama, njegov odnos s Napuljskim Kraljevstvom i tamošnjim vladarom ostao je najprisniji ne samo zato što je rano uspostavljen već i zato što su Alfonsova država i Kosačina oblast bile geografski upućene jedna na drugu. K tomu, često zategnuti odnosi s Mlečanima produbljivali su spomenute veze. Pokazalo se također da su, unatoč razdobljima otvorenih neprijateljstava sa Stjepanom, Dubrovčani bili glavni i nužni posrednici među dvjema obalama Jadrana, ponajviše na razini trgovine i prijevoza. Kada nije mogao računati na Dubrovnik ili barem pojedine Dubrovčane, Kosačine veze s Napuljem postajale su teže održive i slabije isplative.

Preduvjeti za savezništvo

Države južne Italije, a prije svega Napuljsko Kraljevstvo, utjecale su na prilike na Balkanskom poluotoku tijekom cijelog srednjovjekovnog razdoblja. Pretenzije napuljskih Anžuvinaca na prijestolje u Budimu krajem 14. i početkom 15. stoljeća nisu rezultirale osvajanjem krune sv. Stjepana, ali su temeljito promijenile ravnotežu snaga i utrle put mletačkom osvajanju Dalmacije. Sudionici toga procesa bili su bosanski kraljevi i velikaši koji su iskoristili dinastičke borbe za proširenje moći i utjecaja na istočnoj obali Jadrana.[6] Premda se kralj Ladislav Napuljski 1409. povukao s Balkana, prodajući svoje posjede i prava Veneciji, bilo je pitanje vremena kada će se južnotalijanske države ponovno zainteresirati za Jugoistočnu Europu.[7] Prilika se pojavila kada je 1442, nakon kraja dinastije Anžuvinaca, Alfonso V. Aragonski, do tada već kralj Aragona, Valencije, Mallorce, Sardinije,

[5] PREMOVIĆ 2019: 81-105.

[6] ENGEL 2001: 195-208, 233-234; LOVRENOVIĆ 2006: 39, 67-68, 95-107, 134-135, 140-142.

[7] ŠUNJIĆ 1996: 121-142.

Korzike, Sicilije i knez Barcelone, ratom stekao i napuljsko prijestolje. Vladar takvoga položaja razumljivo je imao ambicije koje su tada dobile i svoje istočne dimenzije. Može se raspravljati o tome u kolikoj je mjeri Alfonso istinski ulagao u svoje namjere da se domogne prvo Budima, a zatim i Konstantinopola, ali je svakako htio proširiti svoj utjecaj na cijelom Levantu, za što su mu bili potrebni saveznici.[8] Tijekom 1443. i 1444. aktualno je bilo i pitanje križarskih pohoda protiv Osmanlija koji su se počeli širiti na zapad. Zbog unutarnje politike u samoj Italiji, Alfonsu je bila važna papina potpora pa se nastojao predstaviti i zaštitnikom kršćanske vjere u Jugoistočnoj Europi.[9]

Stjepan Vukčić Kosača bio je u mnogo konkretnijim problemima uoči sklapanja saveza sa Alfonsom pa smatramo vjerojatnijim da je inicijativa za suradnju potekla od njega. Naime, Kosačino neprijateljstvo s bosanskim kraljem Tvrtkom II, koji je umro 1443, nije zamijenjeno prijateljskim odnosom s njegovim nasljednikom Tomašem Ostojićem koji je nenadano brzo, suprotno Stjepanovoj želji, postao bosanski kralj i u razmjerno kratkom roku dobio priznanje Venecije, Dubrovnika i Ivana (Janka) Hunjadija kao jednog od najutjecajnijih ugarskih baruna. Stjepan, koji je krivo računao da će prijestolje uzeti Tomašev brat Radivoj, imao je tada za neprijatelja i svojega nećaka Ivaniša Pavlovića te je izgubio trg Drijeva.[10] Njegovi su osmanski zaštitnici krajem 1443. i 1444. pretrpjeli niz poraza od kršćanske koalicije u Srbiji i Bugarskoj, a mirovni sporazum nije odviše išao na ruku Vukčiću.[11] Također, što je još važnije, Kosačine je privremene uspjehe u Zeti i Hrvatskoj Venecija preokrenula u potpuni poraz.[12] Srbija, zauzeta od Turaka, još uvijek nije bila službeno obnovljena pa od nje nije mogao očekivati ni probleme, ali ni pomoć.[13] U takvim uvjetima bila mu je potrebna potpora vladara velike moći i zvučnoga imena s kojim nije u sukobu, a takav je u regiji bio samo Alfonso V. Aragonski kao napuljski kralj. Napuljci su raspolagali i brodovljem koje Bosanci nisu imali, u njihovoj su se službi nalazili i apulski gusari, a iz Apulije se moglo nabavljati žito, sol i druga korisna roba kojom bi se razbio mletački, a dijelom i dubrovački monopol.

Čini se da su prvi posrednici između dviju strana bili ljudi koji su poslovali na objema obalama Jadrana. To su, prije svega, bili trgovci i drugi poslovni ljudi, najamnici i karijerni diplomati. Kao neprijatelj Venecije, Stjepan je isprva pokušao sklopiti savez s Genovom preko tamošnjega građanina Kristofora Dentuta, ali do

8 CERONE 1902; ISTI 1903; ĆIRKOVIĆ 1964: 76; HELAS 2009: 133-228; MOLINA FIGUERAS 2011: 97-110; ALOISIO 2017: 64-74; PREMOVIĆ 2019: 81-86.

9 SPREMIĆ 1994: 275-304; JEFFERSON 2012; PREMOVIĆ 2019: 84-85, 88.

10 ĆIRKOVIĆ 1964: 71-74; ĆOŠKOVIĆ 1988: 24-53; PREMOVIĆ 2019: 87-88.

11 ANTOCHE 1999: 93-119.

12 ŠUNJIĆ 1996: 207-239.

13 SPREMIĆ 1994: 282-294.

sporazuma na kraju nije došlo.[14] Stanoviti Stjepan Maramonte, koji se nazivao srodnikom zetskih Balšića, djelovao je kao najamnik u Italiji i bio u vezi s Vukčićem (još od 1440) te nekim dubrovačkim poduzetnicima, a možda je posredovao i u kontaktima s Aragoncima.[15] Do tada je bilo poznato da je jedan šibenski najamnik koji je djelovao u Italiji, Antun Mihičić, bio među prvima koji su uspostavili kontakt Kosače i napuljskog dvora, što je otkriveno kada su ga uhitili Mlečani.[16] Također je dubrovački opat samostana svetog Jakova nosio Stjepanovo pismo kralju Alfonsu, zbog čega ga je vlada u Dubrovniku kaznila.[17] Međutim, treba spomenuti i još dvije činjenice, od kojih je jedna promaknula pozornosti većine istraživača. Prva je slučaj iz ožujka 1443, kada je jedan mletački zapovjednik lađe, Natalin Petri, na Šolti zaustavio Kosačino poslanstvo koje su vodili Grupko Dobričević, Ivan Vlahović i Vlatko Roklavić te, pod optužbom da idu aragonskom kralju, priveo ih u Trogir. Trogirski knez je, na temelju pisama koje su nosili, utvrdio da je njihova misija zapravo Venecija, zbog čega su pušteni, ali tek nakon što ih je Natalin opljačkao. Opljačkano je morao vratiti nakon što su se trojica poslanika žalila mletačkim vlastima.[18] Premda ta misija, dakle, nije bila upućena u Napulj, Mlečani su već tada strahovali da bi do uspostavljanja veza Kosače i Alfonsa moglo doći.

Uglavnom je neprimijećen ostao podatak da je ulogu u privođenju Stjepana Vukčića vazalstvu prema kralju Alfonsu imao i Natal (Božo) Kotruljević. U vrijeme kada se zaključivao prvi ugovor između Kosače i Alfonsa u veljači 1444, Natala je napuljski kralj, među ostalim, bio nagradio i zbog utjecaja na Kosaču.[19] Važno je istaknuti da je obitelj Kotruljevića i kasnije imala intenzivne veze s Napuljskim Kraljevstvom, ali ujedno je i nastavila posredovanje između Kosača i Aragonaca. Benko Kotruljević je tako 1462. bio izaslanik kralja Ferdinanda/Ferrantea kod hercega Stjepana u vrijeme sukoba oko nasljeđa Alfonsova prijestolja.[20] Bio je i posrednik između Ferrantea i Vladislava Hercegovića, Stjepanova najstarijeg sina, u vrijeme kada je Vladislav, nakon očeve smrti 1466, kanio predati svoje gradove napuljskom kralju kako bi dobio nešto zauzvrat.[21]

Bilo kako bilo, prvobitna posredovanja rezultirala su slanjem službenog Kosačina poslanstva u siječnja 1444. koje su činili stanoviti Juraj i Pavao te koje je dovelo do sklapanja prvoga ugovora između kralja Alfonsa i Stjepana Vukčića.[22]

---

14 ĆIRKOVIĆ 1964: 74.

15 LJUBIĆ 1890: 122-123; ĆIRKOVIĆ 1964: 74-75.

16 JORGA 1902: 122.

17 ĆIRKOVIĆ 1964: 75.

18 ŠUNJIĆ 1996: 217-218; SMILJANIĆ 2015: 113, 133.

19 SALVATI 1964: 10. Zahvaljujem kolegi Luki Špoljariću koji mi je ukazao na ovaj podatak.

20 ĆIRKOVIĆ 1964: 246-247.

21 ATANASOVSKI 1979: 20-21.

22 THALLÓCZY 1914: 356, 358-360; ĆIRKOVIĆ 1964: 75; SMILJANIĆ 2015a: 152, 174-175, 177-178, 266.

Ugovori iz 1444. i 1454. – između velikih očekivanja i realnosti

Iako su obje strane imale koristi od dvaju sklopljenih ugovora, vjerojatnije je da je i jedan i drugi inicirao bosanski veliki vojvoda, odnosno, herceg Stjepan Vukčić Kosača, koji se u oba slučaja našao u većim nedaćama negoli napuljski kralj. Desetogodišnje razdoblje između prvoga sporazuma i njegove obnove pokazalo je razlike između očekivanja i realnosti, ali i iskristaliziralo interese dviju strana. Njihova usporedba svjedoči o tome.

Obojica su vladara prvim ugovorom, sačuvanim u vidu prijepisa Alfonsove isprave od 19. veljače 1444, preuzela na se znatne obveze, s time što je Alfonso imao ulogu seniora.[23] Stjepan je isprva bio vazal Osmanlijama, potom napuljskome kralju (što je uključivalo i danak). Obećao je da će prilagođavati vlastitu vanjsku politiku kraljevoj, da će ratovati po Alfonsovu nalogu, kao i da će za potrebe rata opremati 1000 konjanika, za što je predviđen godišnji izdatak od 32 004 dukata. Alfonso se, sa svoje strane, još prije zaključenja ugovora obvezao da će svoj utjecaj iskoristiti kako bi preporučio Stjepana njemačkom kralju Fridriku III, Veneciji te bosanskom kralju Tomašu i Ivanišu Pavloviću, koji su mu oduzeli dio zemalja.[24] Kralj je potvrdio Kosači utvrde i posjede, uključivši i one koje u tom trenutku nije držao jer su mu ih uzeli Mlečani (Omiš i Poljica) ili drugi Bosanci.[25] Uz to je Alfons istaknuo kako će se prema vojvodinim teritorijima odnositi i za njih zalagati kao da su njegovi osobni. Bila je predviđena i kazna za kršenje točaka ugovora u iznosu od 10 000 dukata. Kako je ugovor prvo napisan i ovjeren u napuljskoj utvrdi Castelnuovo, Kosača ga je tek trebao prihvatiti sa svoje strane, za što je ostavljen rok od tri mjeseca. Do blagovremene je potvrde doista i došlo te je ugovor stupio na snagu.[26] Zaključivanje sporazuma pratila je i počast koju je kralj Alfonso priredio svojem novom vazalu, priključivši ga viteškom Redu stole i vaze, s pravom da članstvo proširi za još 50 osoba.[27] Do kraja iste godine bosanski je vojvoda bio pozvan i na svadbu kraljeva nezakonitog sina (i budućeg kralja) Ferrantea s Isabellom od Clermonta, što je bila još jedna počast i znak Kosačina novog statusa.[28] Prikazivanje balkanskih vladara i velikaša kao vazala bilo je značajno Alfonsu koji je i izravno tražio da se oni ili njihovi poslanici pojavljuju u Napulju kao kralju podložni saveznici.

---

23 THALLÓCZY 1914: 359-363; VEGO 1980: 466-470; PECO 2020: 73-94.

24 THALLÓCZY 1914: 356-357; ĆOŠKOVIĆ 1988: 49.

25 O posjedima Stjepana Vukčića spomenutim u listinama Alfonsa Aragonskog i Fridrika III. Habsburškog vidjeti u: DINIĆ 1940: 149-257.

26 ĆIRKOVIĆ 1964: 75-76; SPREMIĆ 1974: 455-458, 466-467; ŠUNJIĆ 1996: 232-233; PREMOVIĆ 2019: 88-90.

27 THALLÓCZY 1914: 357-359. Vidjeti i rad Emira O. Filipovića u ovome zborniku.

28 ĆIRKOVIĆ 1964: 80; PREMOVIĆ 2019: 90.

Teško je reći je li se bilo što od konkretnih stavki ugovora provelo tijekom sljedećeg desetljeća. Sigurno je samo da je Alfonso nekoliko puta preporučivao Stjepana njegovim neposrednim susjedima u vremenima kada je bio u sporovima s njima, da mu je omogućio novačenje najamnika te da je 1445. poslao četiri lađe u Boku Kotorsku kao svojevrsnu demonstraciju sile i potpore svome bosanskom savezniku.[29] Sudeći prema jednoj obavijesti iz 1446, napuljska strana konstatirala je da se ugovor ne provodi posve dosljedno.[30] To nije bilo ni odviše čudno jer su se prilike na Balkanu, ali i u Italiji brzo mijenjale. Već do kraja 1444. Turci su se pobjedom kod Varne oporavili od poraza i ponovno postali značajan čimbenik, što je i Kosaču vratilo u red njihovih pristaša. To je povlačilo i financijske obveze koje su u biti poništavale mogućnost da se visoki godišnji danak prenese na napuljskog vladara.[31] Sporazum Stjepana i Venecije, zaključen ljeti 1445, doveo je do okončanja otvorenih neprijateljstava, kojima se Kosača nije rado vraćao.[32] Premda djeluje da je bosanska ugovorna strana jedina profitirala od prvog sporazuma, to nije posve točno. Alfonso je neko vrijeme uspio uzdrmati pozicije Venecije, što mu je bio glavni cilj, i predstaviti se kao osoba s inicijativom prema kršćanskom Istoku. Bile su mu omogućene i druge povoljnosti poput suradnje na gospodarskom planu, što je također moglo štetiti Veneciji kao napuljskom rivalu.

Dometi vojne i vanjskopolitičke suradnje dva saveznika razmotrit će se u sljedećoj cjelini. Sad ćemo se kratko osvrnuti na drugi ugovor, točnije, na obnovu prvog pod donekle drukčijim uvjetima. U trenutku kada je dozrelo vrijeme za novi sporazum, Napuljsko Kraljevstvo i oblast Stjepana Vukčića prošli su napuljsko-mletački rat (u koji se Kosača nije htio izravno uključiti), potom rat Vukčića i Dubrovnika (u koji se Alfonso V. nije htio miješati kako ne bi bio ekskomuniciran zbog ratovanja protiv katoličke Dubrovačke Republike), te brojne druge pokušaje suradnje koji su ostali negdje na pola puta ostvarenja.[33] Što je još važnije, osmanska opasnost počela se osobito zlokobno nadvijati nad Balkanski poluotok padom Konstantinopola 1453, što je potaknulo papinstvo na planiranje novih križarskih vojni. Papina potpora bila je bitna za sve talijanske države pa ni napuljski kralj nije htio biti izostavljen iz protuosmanskih i križarskih inicijativa. Herceg Stjepan Vukčić procijenio je kako je vrijeme da se i sâm približi Rimokatoličkoj crkvi, pa mu je pred kraj iscrpljujućeg rata s Dubrovnikom, pred vlastitom obitelji i dubrovačkim suradnicima u Bosni bilo značajno da ojača stara savezništva, ali i da bude načisto s onim što od njih može dobiti. Stoga se može

[29] ĆIRKOVIĆ 1964: 76-78, 89.

[30] THALLÓCZY 1914: 370; ĆIRKOVIĆ 1964: 76.

[31] ĆIRKOVIĆ 1964: 79; ĆOŠKOVIĆ 1988: 53-73.

[32] ŠUNJIĆ 1996: 240-242.

[33] PREMOVIĆ 2019: 90-98.

smatrati da je inicirao i drugi, revidirani ugovor s Alfonsom Aragonskim.[34] Na to se mogao odlučiti i zato što je njegov sin Vladislav, do obiteljskog izmirenja ljeti 1453. saveznik Dubrovčana, pokušao ostvariti vlastite kontakte s Napuljskim Kraljevstvom, prema čemu su dubrovačke vlasti, koje su trebale biti posrednici, bile iznimno sumnjičave.[35]

Bilo kako bilo, herceg je krajem 1453, nakon pomirenja sa sinom Vladislavom i suprugom Jelenom, kao i većim brojem velikaša, uputio poslanstvo u Napulj na čelu s knezom Vukmanom Jugovićem i dijakom Radivojem Šiglicom. Pregovori su se odužili jer poslanici nisu imali sve potrebne ovlasti za zaključenje sporazuma.[36] Zbog toga su se morali vratiti u Novi (danas Herceg Novi), gdje je 30. ožujka 1454. herceg izdao osobni, slavenski privilegij sa svojim pečatom kojim je prihvatio uvjete koji su bili predočeni Jugoviću i Šiglici te precizirao neke vlastite. Nakon što su pribavljene Kosačine ovlasti i suglasnost, Alfonso je izdao jedinstveni privilegij 1. lipnja 1454. u kojemu je, u obliku prijevoda, bila sadržana i hercegova isprava iz ožujka.[37] U konačnom Alfonsovu privilegiju, u kojemu se kralj obvezao zajedno sa sinom Ferranteom, ponovno se našla potvrda svih hercegovih utvrda i posjeda, dok su neke ranije uopćene norme odnosa između saveznika revidirane. Ovoga puta Kosača nije prenio svoje vazalstvo s Osmanskog Carstva na Aragonsko-Napuljsko Kraljevstvo, već se obvezao to učiniti i plaćati godišnji danak od 5000 dukata Alfonsu pod uvjetom da ga napuljski kralj oslobodi obveza koje ima prema turskom sultanu. Herceg više nije morao ratovati, niti osiguravati vojnu pomoć kralju kad god i gdje god on ratuje, već samo u vlastitom geografskom okruženju, točnije, od rijeke Bojane do Zadra, te u zaleđu do 30 milja udaljenosti od kraljevih zemalja u Albaniji koje kontrolira Skenderbeg. Kralj Alfonso više nije bio dužan pomagati hercega izravno i tretirati sve njegove neprijatelje (koji nisu ujedno kraljevi saveznici) kao neprijatelje, već je Kosača u Napuljskom Kraljevstvu mogao o svojem trošku unajmljivati ljudstvo i brodovlje. Morao je, pak, unijeti Stjepana u svaki ugovor o miru ili savezu koji zaključi u Italiji ili izvan nje.[38] Tako je postalo jasno da su saveznici, premda njihov odnos nije bio uzdrman, postali svjesni potrebe da svoja očekivanja ograniče na realna i da međusobne obveze vežu za najvažnije interese.

---

34 PREMOVIĆ 2019: 97-98, 100-101.

35 ĆIRKOVIĆ 1964: 195-196.

36 THALLÓCZY 1914: 394; SMILJANIĆ 2015a: 94-95, 272.

37 THALLÓCZY 1914: 394-400; VEGO 1980: 479-486.

38 ĆIRKOVIĆ 1964: 213; PREMOVIĆ 2019: 98-99.

Dometi vojne i vanjskopolitičke suradnje

Već je u prethodnom poglavlju bilo riječi o nekim dometima vojne i vanjskopolitičke suradnje kralja Alfonsa i Stjepana Vukčića, no kako bi postalo posve jasno što je njihov sporazum točno značio, treba razmotriti sve važnije aktivnosti u kojima su, na temelju dva ugovora, sudjelovale obje strane. Njihov broj bio je razmjerno skroman, učinci ne odviše grandiozni, ali ne treba ni podcjenjivati njihovo značenje.

Čini se da je Kosača savezništvo s napuljskim kraljem u vojno-političkom smislu najbolje iskoristio tijekom prve dvije godine od sklapanja ugovora iz 1444. Naime, nakon što je izgubio Bar, Omiš i Poljica koje su mu preoteli Mlečani 1443. i početkom 1444. te nakon što je obnovljena Srpska Despotovina, bilo mu je potrebno zvučno ime za zaštitnika među europskim vladarima.[39] Alfonsovo je svakako bilo među nazvučnijima, a poraz kršćanske vojske kod Varne donekle ga je spasio pritiska bar s jedne strane. Taj je spas ujedno bio i izazov, jer se ugovorom s Alfonsom obvezao da će vazalstvo prema Turcima prenijeti na Napuljsko Kraljevstvo, a na kraju je završio kao dvostruki vazal, gdje su Turci bili izravnija prijetnja. Unatoč tome, tijekom 1444. napuljski kralj i bosanski veliki vojvoda bili su u stalnom kontaktu, a Alfonso je, nakon prvouspostavljenog kontakta sa Stjepanom, nastojao proširiti mrežu svojih balkanskih pristaša u koju su ubrzo ušli i srpski despot Đurađ Branković i albanski plemić Đurađ Kastriot Skenderbeg.[40] Sve su to bili ljudi s iskustvom vazalstva prema Osmanlijama, pa i onog dvostrukog. U tome Kosačin primjer nije bio jedinstven.

Obje ugovorne strane nastojale su prije svega naštetiti Veneciji kao zajedničkom protivniku, o čemu se u historiografiji već raspravljalo. Alfonsovi ciljevi bili su dalekosežniji, a Kosačini kratkoročniji. Potonjem je bilo važno osloboditi se opasnosti s mletačke strane, uz prateće nastojanje da se vrate neki izgubljeni gradovi, poput Bara ili Omiša. Upravo je na tome polju uložen najznačajniji napor. Naime, kako je obećao ugovorom, Alfonso se založio za bosanskog saveznika kod njegovih susjeda. Najvažnije je bilo zalaganje kod Mlečana, od kojih se tražilo da žive u miru s Kosačom. Oni su posredovanje odbacili s obrazloženjem da je Stjepan u zavadi sa svima i da kralj zna za koga se zalaže, tako nešto ne bi ni htio raditi.[41] Nakon ovog pokušaja diplomatske borbe iz 1444, Alfonso je dopustio Kosači da novači najamnike, a u veljači 1445. došlo je do jedinstvene situacije – četiri napuljske lađe ušle su u Boku Kotorsku i usidrile se ispred Stjepanova grada Novog. Pronijele su se vijesti da će ih doći još dvadeset, što je stvorilo jak

[39] SPREMIĆ 1994: 292-294; ŠUNJIĆ 1996: 221-224; PORČIĆ I ISAILOVIĆ 2019: 106-107.

[40] SPREMIĆ 1974: 455-467; ISTI 1985: 127-142; ŠUNJIĆ 1996: 238-239; MUHAJ 2008: 237-248; SCHMITT 2009; ISTI 2017: 169-186 (o Stjepanu Vukčiću na str. 171-172, 174, 177-179).

[41] ŠUNJIĆ 1996: 232-233; PREMOVIĆ 2019: 89-90.

dojam kako među Dubrovčanima, tako i među mletačkim središnjim vlastima te vlastima njihova grada Kotora.[42] Iako je na tome ostalo i ni do kakvog konflikta nije došlo, Stjepan je iskoristio spomenuti dojam da započne pregovore s Venecijom o miru. Taj proces bio je dug i kompliciran te se o njemu već pisalo na drugim mjestima.[43] No, ipak, konačnom sporazumu iz kolovoza 1445. svakako je pridonijela epizoda s napuljskim brodovljem. Stjepan nije uspio vratiti izgubljene posjede, ali je osigurao ranije privilegije i kuće u mletačkim gradovima te započeo razdoblje relativnog mira s Venecijom koji su remetili povremeni sukobi svih političkih aktera u regiji.[44]

Kako je Alfonso, osobito nakon pogibije kralja Vladislava kod Varne, gajio ambicije i prema prijestolju u Budimu, započeo je širiti svoje kontakte u Ugarskoj i Hrvatskoj, a nastojao se povezati i s kraljem Bosne.[45] Početkom 1446. kralj Tomaš, još uvijek željan prvenstveno saveza s Hunjadijem i Venecijom, otkrivao je Mlečanima da je Alfonso poslao dvojicu franjevaca u njegovo kraljevstvo i tražio da im bosanski vladar omogući *salvus conductus* do Ugarske, kamo su trebali ići kako bi se susreli s aragonski orijentiranim plemićima. Pored toga, trebali su se raspitati kod Tomaša može li napuljski kralj dobiti trg Drijeva (kod današnje Gabele, nadomak Čapljine), na koji je prava polagao i Kosača, kao bazu na putu k Ugarskoj. Bosanski vladar je, pišući Veneciji, nudio Mlečanima Drijeva jer je njih radije vidio kao držatelje tog važnog solnog trga i trgovačkog središta. Venecija je ponudu odbila, a ni Napuljci nisu uspjeli dobiti grad. Stoga je ta epizoda ostala bez relevantnog epiloga, kao i Alfonsova nastojanja oko krune svetoga Stjepana.[46]

Zatišje u unutarnjim sukobima u Bosni nastupilo je tijekom prve polovice 1446, kada su se kralj Tomaš i Stjepan Vukčić izmirili, a Tomaš se oženio Vukčićevom kćeri Katarinom. Iako je bilo nezadovoljnih velikaša, ovo kratkotrajno pomirenje povezalo je sve glavne aktere u Bosni sa svim njihovim vanjskopolitičkim suradnicima – Tomaš je u sporazum unio prijateljstvo s Hunjadijem i Venecijom, a Stjepan s Osmanlijama i Napuljskim Kraljevstvom. Kralj Tomaš je nakon toga i sâm bio u kontaktima s Aragoncima, ali nije bio blizak s njima kao Kosača.[47] Razdoblje najžešćih sukoba sa Srbijom oko Srebrenice još nije bilo otpočelo. U takvoj situaciji veće potrebe za intervencijama u korist Kosače s Alfonsove strane nije bilo. Pa opet, krajem 1446. Stjepan je tražio pomoć napuljskog kralja protiv

[42] LJUBIĆ 1890: 250; ĆIRKOVIĆ 1964: 89; ĆOŠKOVIĆ 1988: 77-78. Prisutnost nekih barki u Drijevima u srpnju 1445. vjerojatno nema nikakve veze s Napuljcima (ĆIRKOVIĆ 1964: 91).

[43] ĆOŠKOVIĆ 1988: 87-88; ŠUNJIĆ 1996: 240-242.

[44] ŠUNJIĆ 1996: 240-241; PORČIĆ I ISAILOVIĆ 2019: 106-107, 109-112, 393-401.

[45] ANDERLE 1995: 17-28. Vidjeti i rad Roberta Kurelića u ovome zborniku.

[46] LJUBIĆ 1890: 235-236; ĆIRKOVIĆ 1964: 91; ĆOŠKOVIĆ 1988: 96-97; ŠUNJIĆ 1996: 242-243; PREMOVIĆ 2019: 90-91.

[47] ĆIRKOVIĆ 1964: 93-94; ĆOŠKOVIĆ 1988: 102-121.

neimenovanih neprijatelja. To vjerojatno nisu bili Turci, već neko bosansko plemstvo koje se nije slagalo s privremenim izmirenjem najmoćnijih ličnosti u Bosni.[48]

Harmoničan odnos zeta Tomaša i punca Stjepana nije predugo trajao, a velik upad Turaka u Bosnu, ali i Hrvatsku početkom 1448. obnovio je potrebe za razgovorima o novoj križarskoj vojni u koju je bio uključen i Alfonso.[49] Posve je moguće da je napuljski kralj posredovao u zaključenju privremenog partnerstva Kosače i srpskog despota, koji su nastojali oteti kralju Tomašu Srebrenicu u Podrinju, jedan od najznačajnih rudnika.[50] Međutim, Alfonso je vrlo brzo postao orijentiran prije svega na svoje ratove u Italiji koji su vodili prema sukobu s Venecijom.[51] Stjepan je, u međuvremenu, dodatnog zaštitnika stekao u njemačkom kralju Fridriku III. Habsburškom koji mu je također potvrdio posjede i primio ga u svoje okrilje, dopuštajući mu pritom i korištenje vladarskim pravom – otiskivanjem pečata u crvenom vosku (što je Stjepan, inače, već radio od 1445).[52] Napuljski poslanik krstario je Balkanom početkom 1448, posjećujući despota Đurđa, Skenderbega i Kosaču. Drugo poslanstvo iz Napulja dolazilo je na istočnu obalu Jadrana i u lipnju 1448.[53] Iako se od Stjepana očekivalo sudjelovanje u predstojećem ratu, on je bio krajnje suzdržan. Pokazalo se da je, unatoč velikim planovima, jednaku suzdržanost na kraju pokazao i Alfonso, ali prema Hunjadijevu križarskom pohodu koji je loše završio na Kosovu ujesen 1448.[54]

Unatoč Kosačinoj suzdržanosti, za koju nisu mogli u potpunosti znati, Mlečani su bili alarmirani mogućnošću stvaranja široke koalicije balkanskih saveznika Napuljskog Kraljevstva koji su ih mogli ugroziti u Jonskom i Jadranskom moru, Albaniji, Zeti i Dalmaciji. Korčulanski knez Soranco zato je počeo širiti vijesti, možda točne, a možda i ne, da je Alfonso namjeravao pomoći Vukčiću da zajednički zauzmu Dubrovnik.[55] Kada je rat Napulja i Venecije konačno izbio, Kosača nije u njemu sudjelovao, iako je jedan njegov poslanik išao za Napulj u ožujku 1449. kako bi se raspitao o planiranom ratovanju s Venecijom.[56] Bavio se unutarnjim pitanjima, a izmirenje s nećacima Pavlovićima i borbe oko Srebrenice, u kojima je pomagao srpskom despotu, omogućili su mu udio u trgovini rudnim bogatstvima. Htio je ipak iskoristiti rat u Italiji, ne bi li vratio neke svoje izgu-

48 THALLÓCZY 1914: 370; ĆIRKOVIĆ 1964: 93.

49 FILIPOVIĆ 2019: 354-360.

50 RADIĆ 1895: 227-235; ĆIRKOVIĆ 1964: 104-105; SPREMIĆ 1985: 132-133.

51 PREMOVIĆ 2019: 92-94.

52 THALLÓCZY 1914: 378-380; ĆIRKOVIĆ 1964: 103, VEGO 1980: 470-472, 479.

53 RADIĆ 1895: 233; ĆIRKOVIĆ 1964: 104-105.

54 SPREMIĆ 1994: 335-347; PREMOVIĆ 2019: 92-93.

55 RADIĆ 1895: 235; ĆIRKOVIĆ 1964: 105.

56 ĆIRKOVIĆ 1964: 119; ŠUNJIĆ 1996: 243-246; PREMOVIĆ 2019: 93.

bljene posjede. Ne odustajući od međusobnog prijateljstva, upitao je Mlečane bi li mu vratili Omiš i posjede u Zeti 1449, možda računajući da će to oni učiniti kako bi se osigurali od njegovih eventualnih napada. Vješta i dosljedna mletačka diplomacija odbila je zahtjev za Omišem na temelju mirovnog sporazuma iz 1445, a o Zeti je vodila pregovore, ispitujući što točno Kosača želi, samo kako bi oni s vremenom okončali bez rezultata.[57] Na kraju je Stjepan trebao biti priključen napuljskim pregovaračima pri sklapanju mira s Firencom, a prilikom zaključenja mira između Mlečana i Alfonsa ujesen 1450. naveden je kao napuljski saveznik, isto kao što je Tomaš naveden među mletačkim, iako ni jedan ni drugi nisu imali nikakve izravne veze s ratom. Popis pristaša trebao je povećati ugled potpisnika.[58]

Pripremala se istovremeno i suprotna situacija u kojoj Alfonso nije mogao pomoći Stjepanu. Ratovanje oko Srebrenice, ali i drugi sukobi ponovno su doveli Kosaču među glavne neprijatelje kralja Tomaša. On je 1449. nastojao okrenuti Mlečane protiv svojega punca optužbom da je, nakon preuzimanja titule hercega, namjerio taj naslov vezati uz mletački Split, po uzoru na Hrvoja Vukčića, u nadi da će mu ga dodijeliti napuljski kralj.[59] S obzirom na otvorene sukobe Venecije i Napulja, to je moglo uzbuniti Mlečane. Još je veći problem nastao kada je herceg Stjepan, u vrijeme gore spomenutog rata, počeo ulagati u snaženje svojega grada Novog kao trgovišta i obrtničkog mjesta, o čemu će biti više riječi u poglavlju o gospodarskoj suradnji. To je u sukob s hercegom uvlačilo i Dubrovčane i Mlečane. Na kraju je veći problem bio Dubrovnik, s kojim je 1451. Kosača zaratio. Rat je poprimio regionalne dimenzije jer su se svi nezadovoljnici u Bosni – kralj Tomaš, obitelj Vlatkovića iz zapadnog Huma, plemići Vojsalići i Semkovići, ali i članovi hercegove obitelji (supruga Jelena i najstariji sin Vladislav) – urotili protiv Stjepana.[60] Vješta dubrovačka diplomacija već je u ranoj fazi rata dobila potporu pape koji je zaprijetio ekskomunikacijom svakom tko bude pomogao hercegu Stjepanu protiv Dubrovnika. Kralj Alfonso, kojem je papina podrška bila bitna, nije se usuđivao pomoći svojem bosanskom savezniku, čak i ako je htio. Dapače, zabranio je novačenje najamnika u svojem kraljevstvu u lipnju 1451. Svoje je sudjelovanje sveo na preporučivanje Kosače kod Hunjadija i njemačkog kralja/cara Fridrika III. 1452.[61] Kao što je već bilo rečeno, sâm Vladislav Hercegović je

[57] LJUBIĆ 1890: 310-311; THALLÓCZY 1914: 385; ĆIRKOVIĆ 1964: 121; ŠUNJIĆ 1996: 244-245, 248-250.

[58] THALLÓCZY 1914: 381-384; ĆIRKOVIĆ 1964: 105, 212; ŠUNJIĆ 1996: 245-246; PORČIĆ I ISAILOVIĆ 2019: 112-113.

[59] LJUBIĆ 1890: 300-301; ĆIRKOVIĆ 1964: 107, 119; ŠUNJIĆ 1996: 246; FILIPOVIĆ 2019: 357.

[60] ĆIRKOVIĆ 1964: 118, 121-126, 147-199.

[61] THALLÓCZY 1914: 391-392; ĆIRKOVIĆ 1964: 162, 212-213; ŠUNJIĆ 1996: 258; FILIPOVIĆ 2019: 368.

u ožujku/travnju 1453. preko dubrovačkih poklisara planirao poslati svoje poruke napuljskome kralju, možda sa željom da ga odvoji od oca. Dubrovčani su to poslanstvo promatrali s sumnjom i zahtijevali su od svojega vlastelina Paladina Gundulića da poruke koje prenosi ne budu na štetu Dubrovnika, niti Venecije.[62] Međutim, već su se ljeti 1453. herceg Stjepan i Vladislav izmirili, a u proljeće sljedeće godine sklopljen je i mir s Dubrovnikom.[63]

Iako je došlo do mira, a 1454. godina prošla je u općim kršćanskim pripremama za križarski rat (do kojega tada ipak nije došlo), odnosi između Dubrovnika i Kosače nisu postajali bolji. Zbog velikog broja migracija iz hercegove oblasti prema Italiji uslijed gladi, Stjepan je optuživao Dubrovčane da mu raseljavaju stanovništvo. Oni su, poučeni iskustvima rata i vjerojatno zastrašeni obnovom saveza Napuljskog Kraljevstva i Stjepana Vukčića, početkom 1455. ponovno bili u strahu da bi im herceg mogao napasti grad uz pomoć Aragona i Venecije. Bez jasnog razloga strahovali su od svakog Kosačina poslanstva u Napulj i pokušavali ga spriječiti.[64] Obraćali su se i samom Alfonsu, a na njegovu preporuku da trebaju živjeti u dobrom susjedstvu s njegovim saveznikom, iznosili su brojne optužbe (pa tako i onu da su Stjepanu Turci dali hercešku titulu) i tražili potporu od kralja Ladislava V. kao svojeg sizerena te od drugih vladara. Cijeli slučaj na kraju nije imao nikakve posljedice.[65]

Posljednje godine Alfonsova života pokazale su da je napuljski kralj najviše ulagao u Albaniju. Srbija je bila pred padom, a Bosna u stalnim unutarnjim sukobima, gdje su druge velike sile imale mnogo veće ambicije i mogućnosti od Aragonsko-Napuljskog Kraljevstva. Herceg Stjepan je u to vrijeme već uveliko strahovao od sloma države pod osmanskim pritiskom, osobito nakon turske zabrane izvoza srebra iz Bosne, pa se od 1455. do 1457. raspitivao hoće li kralj Alfonso pokretati križarski rat ili možda sklapati savez s Turcima, u nadi da će i on biti obuhvaćen tim ugovorom. Slične je nade gajio i kralj Tomaš.[66] Veliki križarski planovi, u čije je središte papa Kalist III. stavio upravo Bosnu, ostali su bez rezultata 1457, kada se ispostavilo da u Bosni vlada zavada, da njezini stanovnici nisu voljni ratovati izvan svoje zemlje te kada su novac prikupljen za rat pronevjerili Mlečani, što je izazvalo i sukobe između talijanskih križara.[67] Diskurs o Turcima, kojim je protkana prepiska kralja Alfonsa sa svim balkanskim

[62] ĆIRKOVIĆ 1964: 195-196.

[63] STOJANOVIĆ 1934: 66-75.

[64] ĆIRKOVIĆ 1964: 214-215, 219-220; ŠUNJIĆ 1996: 274-275.

[65] GELCICH I THALLÓCZY 1887: 577-580; LJUBIĆ 1891: 59; SMILJANIĆ 2015a: 228; PREMOVIĆ 2019: 96.

[66] THALLÓCZY 1914: 403-403, 408-409; ŠUNJIĆ 1996: 290; ISAILOVIĆ 2008: 175-183; SMILJANIĆ 2015a: 262; PREMOVIĆ 2019: 97-102; FILIPOVIĆ 2019: 374-384.

[67] MARINESCU 1935: 77-97; ŠUNJIĆ 1996: 287-291; ISAILOVIĆ 2008: 178-179, 181-182.

saveznicima, još od samih početaka nije se izrodio u opsežnu zajedničku akciju protiv Osmanlija.

Svjestan svoje ranjivosti, Stjepan je pokušao, kao i kralj Tomaš, steći sve više saveznika u Italiji, razgovarajući s Milanom, Firencom i drugim državama. Nije prekidao ni s Alfonsovim nasljednikom Ferranteom, koji je 1462. nastojao dobiti hercegovu načelnu potporu u borbi s pretendentima na njegovo prijestolje.[68] Kosača se, pak, nakon velikog turskog napada na njegovu oblast 1465, obraćao Ferranteu preko Dubrovčanina Andrije Sorkočevića (u veljači 1466), ali konkretnu pomoć bilo je teško očekivati. Herceg je umro 22. svibnja 1466.[69] Više o daljnjim odnosima obitelji Kosačâ i Ferrantea bit će riječi u epilogu.

Titula hercega

Stjepan Vukčić Kosača počeo se koristiti titulom hercega početkom listopada 1448. Isprva se nazivao hercegom primorskim i humskim, a od početka 1449. hercegom od svetoga Save.[70] U historiografiji su zabilježena brojna mišljenja o tome kako je Stjepan došao na ideju uzeti titulu koja je, za razliku od njegove vojvodske, bila europski poznata i hijerarhijski jasno utvrđena, kao i od koga ju je dobio. Poznato je da je Hrvoje Vukčić, kao prvi herceg na području Bosne, titulu vezanu od početka uz grad Split, dobio od napuljskoga kralja i ugarskoga protukralja Ladislava koncem 1403.[71] Otuda se pomišljalo da je i Stjepan Vukčić mogao postati herceg uz pomoć Alfonsa V. Spekuliralo se i da mu je titulu dodijelio Fridrik III. Habsburški, tada još uvijek kralj Rimljana, a kasniji car Svetoga Rimskog Carstva, koji mu je nekoliko mjeseci ranije potvrdio posjede i pridodao ga svojim vazalima.[72] Njemački, tj. germanski oblik titule, koji se koristio u svojoj slavenskoj inačici, vjerojatno je primljen preko mađarskog i bio je odavno u optjecaju. Stoga nema potvrde za habsburško podrijetlo Stjepanova novog zvanja. Dubrovčani su, znatno poslije 1448, optuživali Stjepana da su mu herceštvo dodijelili Turci, ali to je mogla biti difamacija zasnovana na vjerojatnom osmanskom dopuštenju da se Kosača koristi tom titulom.[73] Danas prevladava stajalište da je veliki vojvoda Stjepan sâm odlučio postati herceg u listopadu 1448, a da su mu 17. listopada na tome prvi čestitali Dubrovčani.[74]

---

68 ĆIRKOVIĆ 1964: 246-247.

69 ĆIRKOVIĆ 1964: 266-267; ATANASOVSKI 1979: 13.

70 STOJANOVIĆ 1934: 63-64.

71 LOVRENOVIĆ 2000: 21-59; ISTI 2006: 102-105.

72 THALLÓCZY 1914: 378-380; ĆIRKOVIĆ 1964: 106-108.

73 GELCICH I THALLÓCZY 1887: 577; ĆIRKOVIĆ 1964: 106-107, 219.

74 IVIĆ 1905: 80-94; THALLÓCZY 1914: 146-159; ĆIRKOVIĆ 1964: 106-107.

Kao što je već rečeno, u svim bosanskim slavenskim dokumentima rabio se oblik *herceg* još od vremena Hrvoja Vukčića koji se samo u jednom ćiriličnom dokumentu s početka 1404, izdanom ni tri puna mjeseca nakon stjecanja titule, nazvao dukom.[75] Dubrovčani su se u dokumentima na latinskom i starotalijanskom koristili istom tom posuđenicom, najčešće u obliku *cherzech(o)*.[76] No, Kosača se u latinskim dokumentima dosljedno koristio oblikom *dux*. Taj su oblik (uz talijanski *duca*) uglavnom upotrebljavali i drugi europski vladari koji su priznavali njegovo herceštvo, obraćajući mu se službeno.[77] Upravo je taj oblik bio prepoznat u hijerarhiji europskih dostojanstava, a herceško je stajalo odmah do kraljevskog. Treba napomenuti da se danas često titula *dux* u nas prevodi kao *vojvoda*, ali taj prijevod nije prikladan za srednjovjekovne titule. Vojvodska titula pripada samo slavenskom svijetu i slavenofonim narodima (što su u srednjem vijeku bili i Rumunji i uveliko slavizirani Bugari), dok titulu *dux* treba dosljedno prevoditi oblikom *herceg* ili *duka*.

Ono što je zanimljivo i što je izmicalo pozornosti istraživača jest da su Stjepana Vukčića nekoliko puta prije 1448. talijanske države oslovljavale kao *dux*/*duca*. Prvi se put to dogodilo upravo u ispravama koje mu je uputio kralj Alfonso V. Aragonski početkom 1444.[78] Ne treba zbog toga nužno smatrati da je tadašnjeg velikog vojvodu rusaga bosanskog svojevoljno uzdigao na herceško zvanje, već da je, prevodeći nepoznatu mu titulu, posegnuo za naslovom hercega Bosne. Taj je oblik koristio sve dok Stjepan doista nije postao herceg, nakon čega ga je, što je osobito zanimljivo, počeo uglavnom (ali ne uvijek) oslovljavati dvojno – *magno vayvode et duci Bossine*.[79] To bi značilo da je uvidio razliku između titula i usvojio slavensku kao posebnu. Nije ga, međutim, nikada nazivao hercegom od svetoga Save, već uporno hercegom Bosne.[80] Iznimno je to učinio u privilegiju iz 1454, zasnovanom na prijevodu slavenskoga privilegija samoga Stjepana.

Godinu dana nakon prvih Alfonsovih isprava upućenih Kosači u mirovnom je ugovoru između Kosače i Venecije Stjepan Vukčić nazvan velikim vojvodom Bosne, ali i hercegom, i to s teritorijalnom odrednicom – herceg Humske zemlje (*dux terre Hummis*). Imajući u vidu da su u svim drugim dokumentima Mlečani Stjepana (kao i njegova strica i prethodnika Sandalja) zvali isključivo *magnificus comes [et] magnus vayvoda/voyvoda Bossine*, ta bi titula bila sumnjiva da nije zapisana u službenoj zbirci najvažnijih mletačkih ugovora i dopisa – *Libri*

[75] STOJANOVIĆ 1929: 455; ISAILOVIĆ 2009: 170-172, 180-181.

[76] ĆIRKOVIĆ 1964: 106.

[77] MAKUŠEV 1871: 197-199; LJUBIĆ 1891: 102-106, 165-168; THALLÓCZY 1914: 175-176, 395-397.

[78] THALLÓCZY 1914: 356-363; VEGO 1980: 466-470.

[79] THALLÓCZY 1914: 382-387, 401, 404, 415.

[80] THALLÓCZY 1914: 394-395; VEGO 1980: 479-486.

commemmoriali.[81] U Veneciji, dakle, pojam vojvode nije bio nepoznat, kao što je to mogao biti slučaj u Napulju koji je novu, aragonsku administraciju dobio 1442. Može se samo spekulirati o tome je li mletački notar, koji je ugovor sastavio u ime obiju strana, imao sličan problem s prijevodom slavenske titule kao i kancelarija kralja Alfonsa 1444, ili se radilo o Stjepanovim aspiracijama, možda potaknutim Alfonsovim načinom obraćanja. Nakon toga ugovora Mlečani su Kosaču nastavili zvati veličanstvenim knezom (*comes*) i velikim vojvodom bosanskim, čak i koju godinu nakon preuzimanja herceške titule koju očito nisu bili voljni brzo usvojiti, barem ne u potpunosti.[82]

Bilo kako bilo, moguće je da je kontakt sa zapadnom obalom Jadrana inspirirao vojvodu Stjepana da začne svoje aspiracije i vladarsku ideologiju koja je četiri godine kasnije rezultirala proglašenjem za hercega s teritorijalnom odrednicom, a zatim i ideološkim pridjevkom „od svetoga Save". S posljednjim u vezi važno je naglasiti da je već u prvom ugovoru između Kosače i Alfonsa kult svetoga Save spomenut jer je u popisu Stjepanovih utvrda uz Mileševac upisano da se ondje nalazi i svetac koji čini velika čuda.[83]

Još jedna nedovoljno razjašnjena epizoda s herceškom titulom Stjepana Vukčića tiče se već spomenutih obavijesti koje je bosanski kralj Tomaš slao Mlečanima 1449, optužujući Kosaču da je htio oteti Veneciji Split kako bi uz pomoć Aragonaca postao splitski herceg, kao nekoć Hrvoje. Ponovit ćemo da nije poznato jesu li navedene tvrdnje bile osnovane ili su svojevrsna difamacija usmjerena na produbljivanje neprijateljstva između Mlečana i Kosača.[84]

Ženidbene strategije

Stjepan Vukčić bio je osobito aktivan u bračnoj politici. Sâm je imao tri braka, kao i ljubavnicu Elizabetu zbog koje se oštro sukobio sa sinom Vladislavom i prvom suprugom Jelenom (potonji su postali saveznici Dubrovčana u ratu s hercegom). Ženidbenim je, pak, strategijama nastojao svoju djecu povezati s uglednim dinastijama Jugoistočne Europe i Mediterana.[85] Poznato je da je od kralja Alfonsa tražio da posreduje kako bi njegov prvijenac Vladislav oženio kćer portugalskog kralja. To posredovanje nije uspjelo i Vladislav je na kraju oženio bizantsku plem-

[81] LJUBIĆ 1890: 88, 117, 123, 145; KURTOVIĆ 2009: 420-456; PORČIĆ I ISAILOVIĆ 2019: 394, 397, 401.

[82] LJUBIĆ 1890: 88, 117, 123, 145, 310 i dalje prema kazalu.

[83] *...Dove sta un sancto che fa grandi miracoli*. THALLÓCZY 1914: 361; ĆIRKOVIĆ 1964: 108. O vladarskoj ideologiji u Napulju u vrijeme Alfonsa Aragonskog vidjeti: DELLE DONNE 2015.

[84] LJUBIĆ 1890: 300-301; ĆIRKOVIĆ 1964: 107, 119.

[85] ĆIRKOVIĆ 1963: 169-171; ISTI 1964: 163-164, 276-277; ISAILOVIĆ 2011: 203-208; FILIPOVIĆ 2013: 7-19.

kinju – kiru Anu Kantakuzenu, sestričnu supruge srpskoga despota Đurđa.[86] Niz godina kasnije, točnije 1474, Stjepanov drugi sin Vlatko oženio je unuku kralja Alfonsa (preko njegove nezakonite kćeri Eleonore koju je dobio s Giraldonom Carlino) – Margaretu Marzano. Taj je brak ugovorio tadašnji napuljski kralj, također nezakoniti Alfonsov sin iste ljubavnice – Ferdinand I, poznatiji kao Ferrante.[87]

Dok su spomenuti slučajevi općepoznati, postavlja se pitanje braka samoga hercega Stjepana nakon smrti prve žene, Jelene Balšić 1453. Kosača je najprije htio oženiti Hedvigu Gorjansku, udovicu hrvatsko-dalmatinskoga bana Petra Talovca, kako bi se domogao njezinih teritorija, ali je taj pothvat propao.[88] Nakon toga, početkom 1455, pripremao se Stjepanov brak s Barbarom od Lichtensteina i Nicolsburga.[89] S njom je zaključen i sporazum u vidu povelje koju je bosanski velikaš izdao nesuđenoj budućoj supruzi 1. ožujka 1455.[90] Međutim, do tog braka ipak nije došlo. Stjepan je obavijestio aragonskog kralja da će oženiti Barbaru, kći „ducis de Payro".[91] Ta se svadba, čini se, realizirala u svibnju 1455, ali se do danas ne zna identitet navedene Barbare. Neki su je poistovjećivali s Barbarom od Lichtensteina, neki su konstruirali da pojam „Payro" označava Bavarsku, dok su drugi bili oprezniji i isticali da se radi o nepoznatoj plemkinji. To je mišljenje zastupljeno i u historiografiji o Aragonskom i Napuljskome Kraljevstvu.[92]

Međutim, je li obavijest o ženidbi Barbarom dana kralju Alfonsu tek radi pukog informiranja ili poziva na svadbu? Ne možemo se oduprijeti spekulaciji zasnovanoj na nekoliko poznatih podataka. Naime, kralj Alfonso je na svadbu uputio izaslanika Sperantea in Deo Cardona, a na vjenčanje je preko Dubrovnika putovao i stanoviti opat Guillielmo iz Perpignana, koji se osjećao toliko zastrašenim i nesigurnim, da mu je dubrovački vlastelin Paladin Gundulić morao dati novčane garancije za neometano putovanje nazad do Dubrovnika.[93] Zašto su navedeni podaci bitni? Naime, jedino se na teritorijima pod vlašću Aragonskog Kraljevstva, ili barem na područjima katalonskog jezika, sreću plemići s pridjevkom „de Payró" (katkad pisanim „de Pairó" ili „de Peyró"). Smatra se da riječ potječe od katalonskog deminutiva latinskog oblika *petrus* (grč. *petros* – 'kamen', 'stijena'). Plemenite obitelji s pridjevkom ili prezimenom „(de) Payró/Peyró" nalazile su

86 THALLÓCZY 1914: 403-404, 408; ĆIRKOVIĆ 1964: 217-218, 221.

87 ATANASOVSKI 1979: 97-98, 100; PREMOVIĆ 2019: 102. Vidjeti i rad Luke Špoljarića u ovome zborniku.

88 THALLÓCZY 1914: 170-173; ISAILOVIĆ 2011: 205-207.

89 Danas Mikulov u Češkoj u regiji južne Moravske.

90 THALLÓCZY 1914: 175-176, 417-418; FILIPOVIĆ 2013: 7-18.

91 THALLÓCZY 1914: 403-404.

92 ĆIRKOVIĆ 1964: 219; ATANASOVSKI 1979: 225; FILIPOVIĆ 2013: 14-18; PREMOVIĆ 2019: 101.

93 ĆIRKOVIĆ 1964: 219; FILIPOVIĆ 2013: 17.

se u Valenciji, Barceloni, ali i Languedocu te Roussillonu. Čini se da nisu bile međusobno povezane, a njihovi predstavnici bili su među kraljevskim notarima, bibliotekarima, crkvenim dužnosnicima, članovima Sabora i bogatim trgovcima robljem iz Istočne Europe. Stanoviti Ivan Peyró javlja se i u kraljevoj kancelariji 1453.[94] Niti jedan pojedinac iz navedenih obitelji, međutim, ne naziva se dukom, tj. hercegom „de Payró".[95]

Pozornost nam, međutim, privlače poslanici iz Alfonsova Kraljevstva na hercegovoj svadbi u proljeće 1455. Glavni izaslanik, Sperante in Deo Cardona mogao bi biti Esperande (Sperande) Cardona, savjetnik i potkancelar aragonskoga kralja Martina, doktor prava i poslanik kralja Ferrantea I. koji je zastupao svojega gospodara na Saboru u Konstanzu, ali je bio i optuženik za trovanje vlastite supruge. Kako je on u dosad poznatim izvorima bio aktivan od 1389. do 1416. (ako ne i od 1377), ipak možemo osnovano pretpostaviti da se 1455. ne radi o istome čovjeku koji bi tada bio u dobi od najmanje 85 godina. Vjerojatnije je da je to neki njegov srodnik i imenjak, čiji je pečatni otisak iz 1449. sačuvan.[96] Bilo kako bilo, bez sumnje se radilo o značajnoj ličnosti uzvišenog položaja, koja je potjecala iz Katalonije, a ne iz Napulja. Još je zanimljiviji opat Guillielmo iz Perpignana. Naime, u Perpignanu je živjela obitelj „de Payró" čiji je pripadnik Bartolomej, karmelićanski redovnik, bio izrazito važan i utjecajan biskup mjesta Elne (1387-1409), tadašnjeg središta Roussillona koji je pripadao Aragonskom Kraljevstvu.[97] Drugih podataka o toj obitelji nismo mogli pronaći, ali vrijedi istaknuti mogućnost da je druga supruga hercega Stjepana i majka njegova sina imenjaka (kasnijeg Ahmed-paše Hercegovića) bila katalonskog podrijetla.[98] Ako jest, onda je posve moguće da je Alfonso posredovao u sklapanju toga braka. Njegova brza realizacija nakon neobičnog nestanka Barbare od Lichtensteina s pozornice mogla bi svjedočiti o još jednoj usporednoj ženidbenoj strategiji, sličnoj onoj koja se događala kada su se, glede ženidbe Vladislava Hercegovića, istovremeno vodili pregovori s bizantskom plemkinjom i portugalskom princezom.[99] Opet, treba ponoviti da se radi o spekulaciji te da je perpinjanska obitelj de Payró (za koju se u poznatim izvorima ne vezuje titula hercega) možda bila nedovoljno ugledna za hercega Stjepana.

---

94 THALLÓCZY 1914: 392.

95 AUBERY 1654: 5, 13-14, 17; VERLINDEN 1977: 225; MARTÍNEZ LAÍNEZ 2016: s. c. Las letras del principe; SOLER 2017: 367-368. Vidjeti i: https://www.blasonari.net/apellido.php?id=724 (posjet 22. 12. 2020).

96 FERRER I MALLOL 2011: 112-120.

97 DE VIC I VAISSÈTE 1876: 782-783; VELASCO BAYÓN 1990: 189-191.

98 ATANASOVSKI 1979: 28, 189-190, 192.

99 THALLÓCZY 1914: 408; ĆIRKOVIĆ 1964: 217-218, 221.

Gospodarska suradnja

Obavijesti o gospodarskoj suradnji Aragonsko-Napuljskog Kraljevstva te oblasti vojvode i hercega Stjepana Vukčića Kosače našle su svoje mjesto praktički u svim monografijama i radovima o odnosu kralja Alfonsa i Kosače. Međutim, zbog njihove oskudnosti (barem u dosad poznatim izvorima), taj je aspekt ostao donekle zanemaren, iako je osobito važan. Uništenje nemalog broja napuljskih povijesnih vrela, najprije njihovim izlučivanjem u 18. stoljeću, a zatim i u požaru 1943, kao i nedostatna istraženost arhiva gradova na zapadnoj jadranskoj obali, koji su u 15. stoljeću bili pod napuljskom vlašću, otežavaju zadatak povjesničarâ da gospodarske veze temeljnije ispitaju. Tek se ponešto može zaključiti detaljnijim uvidom u ranije teško dostupne zbirke i historiografska djela, sada pristupačnija na temelju suvremene digitalne tehnologije i pojačane razmjene znanstvenih izdanja.

Iako su rat s Mlečanima, nesloga u Bosni (za vojvodu Stjepana) te ambicije prema učvršćivanju vlastitih i potkopavanju mletačkih pozicija na Balkanu (za kralja Alfonsa) bili primarni razlozi za sklapanje saveza s početka 1444, gospodarska pitanja ne smiju se zanemariti, ni kao dugoročni motiv, ni kao jedan od najtrajnijih i najuspješnijih aspekata suradnje između dviju jadranskih obala. Još od vremena napuljskih pretenzija na prijestolje zemalja krune svetog Stjepana s kraja 14. i početka 15. stoljeća Apulija je bila žitnica središnjeg Mediterana. Preko nje se često snabdijevala Bosna koja je podržavala Ladislava Napuljskog.[100] Trgovina se, pak, odvijala uglavnom preko dubrovačkih posrednika, dijelom zato što je Dubrovnik kontrolirao nemali dio obale Jadrana naspram Napuljskog Kraljevstva, a dijelom zato što se zamisli o otvaranju Neretve za napuljsku trgovinu nisu ostvarile. Uz to, južnotalijanska piraterija, izrazito jaka krajem 14. stoljeća, ali prisutna i kasnije, bila je prepreka trgovačkom prometu kada su dvije obale bile u sukobu.[101]

U vrijeme Stjepana Vukčića Kosače glavni izvozni artikli s prostora Bosne bile su sirovine životinjskog podrijetla (vosak, koža), a ponajprije sirova ruda – srebro i olovo – imajući u vidu da su Srbija i Bosna u to vrijeme bile glavne izvoznice spomenutih metala u tom dijelu Europe.[102] Kosačina oblast nije bila poznata po rudnicima, ali su mu njegova povremena partnerstva s despotom Đurđem Brankovićem, najčešćim gospodarom Srebrenice, kao i uspostavljanje tješnje suradnje s velikašima Pavlovićima, srodnicima i gospodarima grada Olova u istočnoj Bosni, omogućila udio u isplativoj trgovini olovnom rudom koju je možda i kupovao. Poznato je da je kralj Alfonso ujesen 1450. molio Stjepana da mu dopusti uvoz

[100] ŠIŠIĆ 1938: 292-293; LOVRENOVIĆ 2006: 68, 134-135.

[101] SPREMIĆ 1971: *passim*.

[102] KOVAČEVIĆ 1961: 166-186; ŠUNJIĆ 1996: 313-330.

bosanskog olova u Napulj, za vlastite potrebe, a postoje i brojni drugi podaci o katalonskom trgovanju bosanskim olovom.[103] Kralj je također više puta na Balkanu od svojih saveznika pokušavao unajmiti rudarske stručnjake, kojih je bio veliki broj. Zamisao mu je bila pokrenuti rudarsku proizvodnju na svojim posjedima u Španjolskoj. U slučaju hercega Stjepana ta je molba došla u nevrijeme, dok je trajao rat s Dubrovnikom, pa nije moglo doći do tog transfera tehnoloških stručnjaka.[104] Velik udarac na bosanski izvoz bila je osmanska zabrana izvoza srebra i drugih plemenitih metala iz Bosne 1456. To je bio izravni napad na materijalni status i ekonomsku stabilnost kralja i velikaša koji su se nakon toga posvetili neuspješnom planiranju križarske vojne.[105]

Drugi bosanski „proizvod" predstavljalo je roblje, točnije, ljudi koji su se prodavali ili koje se prodavalo kako bi postali posluga u gradovima zapadnoga Mediterana. Te su se osobe često same stavljale na prodaju kako bi osigurale siguran obrok i krov nad glavom. Promet roblja zenit je dostigao u ranijim desetljećima 15. stoljeća, a već od početka istoga stoljeća u Dubrovniku donosili su se propisi protiv trgovine ljudima.[106] To nije okončalo navedenu praksu, koja se nastavljala i krijumčarenjem. Međutim, trenutno ne raspolažemo dovoljnim brojem podataka o toj djelatnosti u vrijeme saveza Alfonsa V. i Stjepana Vukčića, da bismo izveli zaključak o obimu trgovine robljem. Ono što nam je, međutim, poznato je val migracija prema Napuljskome Kraljevstvu i njegovim stečevinama diljem Italije tijekom gladi koja je pogodila hercegovu oblast u vrijeme rata protiv Dubrovnika 1453. i 1454, a nastavila se i koju godinu kasnije. U to je vrijeme mnogo ljudi u potrazi za hranom i poslom prešlo na zapadnu stranu Jadrana. Migrante nisu prevozili Napuljci, već prvenstveno Dubrovčani koje je zbog toga herceg optužio da mu odvode ljude iz zemlje.[107]

Mnogo je više Apulija mogla ponuditi Bosni – žito, sol, luksuzne proizvode, vunu i kvalitetne tkanine, vojne najamnike, salitru. Kralj Ladislav Napuljski dopuštao je Hrvoju Vukčiću izvoz žita, a slično se događalo i u vrijeme Alfonsa V.[108] Vjerojatno je takvih slučajeva bilo i više nego što je zabilježeno, posebno zato što je Napuljsko Kraljevstvo kontroliralo i Siciliju, također veliku žitnicu. Izvoz se možda zaustavljao tijekom ratova u Italiji. U nastojanjima da započne proizvodnju, ali i uvoz soli, Stjepan Vukčić je 1449-1450. ponovno otvorio solni trg u Novom, koji su prije njega pokušali otvoriti kralj Tvrtko I. Kotromanić te Stjepanov stric Sandalj Hranić. Tek je Stjepan uzdigao Novi na razinu ozbiljnoga

[103] THALLÓCZY 1914: 384; ĆIRKOVIĆ 1964: 138-140.

[104] THALLÓCZY 1914: 388; DINIĆ 1955: 26; ĆIRKOVIĆ 1964: 139; ŠUNJIĆ 1996: 305; ĆIRKOVIĆ, KOVAČEVIĆ-KOJIĆ I ĆUK 2002: 142; PREMOVIĆ 2019: 97.

[105] ĆIRKOVIĆ 1964: 228.

[106] DINIĆ 1967: 5-180; ISAILOVIĆ 2020: 101-103.

[107] ĆIRKOVIĆ 1964: 215, 219.

gradskog naselja, a ni Dubrovčani ni Venecija (kako središnje mletačke vlasti tako i kotorske) nisu ga uspjeli spriječiti u tom nastojanju. Ipak, Mlečanima je, za razliku od trgovine žitom, trgovina solju i dragocjenostima bila od životnog značenja pa su na sve načine nastojali zapriječiti promet soli između Napulja i Boke Kotorske. U tome su ih podržavali i Dubrovčani, pozivajući se na svoja prava i na stara pravila o trgovini solju na istočnom Jadranu, počevši od Neretve (za što su bili rezervirani trgovi u Drijevima kraj Gabele, Dubrovniku, Kotoru i Svetom Srđu na rijeci Bojani). Mlečani su stoga često plijenili „krijumčarenu sol" i nastojali trgovinu ograničiti na teritorij Paga. Unatoč tome, određene količine apulske soli završile su u Novom, često u dogovoru s lokalnim mletačkim vlastima u gradovima istočnog Jadrana. To je ponajviše štetilo Kotoranima, iako je glavni izvor njihovih problema bilo ratovanje sa srpskim despotom.[109] Herceg nije mogao izbjeći carinjenje kotorskim carinama i bio je spreman ocariniti sol iz Napuljskog Kraljevstva s 5 dukata po kentenaru.[110] Salitra – druga vrsta soli, potrebna za ratne svrhe – također se u Bosnu uvozila iz južne Italije. U nekoliko navrata zabilježeno je da su poslanstva Stjepana Vukčića ugovarala kupovinu salitre u Napuljskom Kraljevstvu.[111]

Predmetom izvoza iz zemalja pod vlašću Alfonsa V. bile su i kvalitetna španjolska vuna te tkanine namijenjene novootvorenoj tkaonici u Novom, kojom je herceg Stjepan također namjeravao parirati Dubrovčanima. Oni su mu najprije odbili ponuđenu suradnju, a zatim se osobito zabrinuli kada su se neki njihovi podanici počeli doseljavati u Novi radi posla.[112] Kosačina želja da bez carina izvozi artikle (žito, sol i druge potrepštine) iz Napuljskog Kraljevstva bila je prihvaćena jednom, ali je kralj Alfonso to 1452. odobrio isključivo za Stjepanove osobne potrebe u vrijednosti do 2000 dukata. Ta se roba mogla dopremati samo u Novi koji je Kosača označio kao svoju prijestolnicu, iako se tada radilo tek o gradu u kojem je često boravio.[113] Prave prijestolnice nije bilo, jer se herceg kretao između nekoliko glavnih rezidencija, uglavnom u zaleđu – Blagaj kod Mostara, Sokol kod Šćepan-polja (po kojem je nosio i plemićki pridjevak *de Zokol*), Samobor kod Goražda, Kukanj kod Pljevalja, Ključ kod Gacka itd.

Najamnici su bili posebno važna skupina koja je iz Apulije dolazila na Balkan. Italija je u 15. stoljeću bila preplavljena profesionalnim vojnicima koji su živjeli

108 THALLÓCZY 1914: 389-391; ŠIŠIĆ 1938: 292-293; ĆIRKOVIĆ 1964: 77-78, 126; LOVRENOVIĆ 2006: 68, 134-135.

109 ĆIRKOVIĆ 1964: 126-127.

110 LJUBIĆ 1891: 19-20, 121; ĆIRKOVIĆ 1964: 127.

111 ĆIRKOVIĆ 1964: 77-78, 95. Salitru je 1444. dobavljao poslanik Grupko.

112 ĆIRKOVIĆ 1964: 123-124.

113 THALLÓCZY 1914: 389-391; ĆIRKOVIĆ 1964: 126-127; ŠUNJIĆ 1996: 317; ALOISIO 2010: 17-18.

od borbe za svakoga tko ih je bio voljan platiti. Dok je prvim ugovorom sa Stjepanom iz 1444. Alfonso V. predviđao pomoć svojem štićeniku, drugim iz 1454. ta se pomoć pretvorila u mogućnost plaćanja najamnika s prostora Aragonskoga Kraljevstva.[114] U trenucima kada to nije bilo politički oportuno – bilo zbog otpora pape Nikole V. Stjepanovu ratovanju s Dubrovnikom, bilo u vrijeme ratova u samoj Italiji, novačenje najamnika i njihov prijevoz preko Jadrana zabranjivali su napuljski vladari.[115] S druge strane, nema naznake da je Bosna u to vrijeme davala najamnike za ratove u Italiji (bilo je najamnika s mletačkih i dubrovačkih posjeda).[116] Alfonso je prvim ugovorom s Kosačom predviđao da potonji osigura 1000 konjanika, i to u novčanom iznosu, što znači da je od njega očekivao ne ljudstvo, već sredstva za vojsku.[117]

Diplomatske i vjerske misije kao kulturni utjecaji

Kulturni utjecaji nisu dolazili samo luksuznom robom i umjetnošću, već i s dvorskom kulturom. Valjana diplomatska reprezentacija također je postala važna za ugled vladara i velikaša. Viteštvo u Bosni nije bilo nepoznato ni prije, ali je u oblasti Kosača procvjetalo upravo u vrijeme intenziviranja veza Alfonsa V. i Stjepana Vukčića Kosače. Vukčić je, kao što je već spomenuto, u vrijeme zaključivanja prvog ugovora iz 1444. postao član Reda stole i vaze, s pravom da članstvo proširi na još 50 ljudi.[118] Znamo da su neki Stjepanovi poslanici, poput Pribislava Vukotića, također bili članovi istoga Reda i da su posjedovali znamenja dobivena od aragonskog kralja, ali i nekih drugih vladara.[119]

Već je spomenuto da su balkanski najamnici koji su ratovali u Italiji, kao i dubrovački poslovni ljudi i trgovci (osobito oni iz roda Kotrulja/Kotruljevića) bili diplomatski posrednici između oblasti Kosača i Aragonsko-Napuljskog Kraljevstva.[120] Poslanici koje je kralj Alfonso slao na drugu obalu Jadranskoga i Jonskoga mora uglavnom su bili učeni ljudi, osobe činovničkog statusa (poput kancelara ili pismenih plemića), vitezovi ili ljudi iz crkvenih krugova. Krajem 1444. njegov izaslanik bio je stanoviti Francesco David. Kasnije se navode neimenovani kancelari, dvojica franjevaca upućenih preko Bosne u Ugarsku, dok

[114] THALLÓCZY 1914: 360-362, 399-400; VEGO 1980: 466-470, 479-486.

[115] ĆIRKOVIĆ 1964: 162.

[116] O ranijim naznakama o novačenju najamnika u Bosni (možda upravo u zemljama Sandalja Hranića Kosače) od strane Napuljaca vidjeti u GELCICH I THALLÓCZY 1887: 204; LOVRENOVIĆ 2006: 166.

[117] THALLÓCZY 1914: 360-362; VEGO 1980: 467, 470.

[118] THALLÓCZY 1914: 357-359. Vidjeti i rad Emira O. Filipovića u ovome zborniku.

[119] ĆIRKOVIĆ 1968: 260, 271-274; PORČIĆ I ISAILOVIĆ 2019: 450-455.

[120] Vidjeti rad Zdenke Janeković Römer u ovome zborniku.

je na hercegovoj svadbi u proljeće 1455. nazočan bio Sperante in Deo Cardona. Za nj smo već ranije istaknuli da je vjerojatno bio potomak potkancelara kralja Martina I., Esperandéua Cardone, a svakako je bio Katalonac.[121]

Zahvaljujući podacima iz dubrovačkog arhiva dostupnije su nam obavijesti o Kosačinim poslanicima koji su odlazili u Napulj. Te su nam informacije iznimno važne jer je oblast Stjepana Vukčića bila poluneovisan teritorij u sastavu Bosne. U njoj su se postupno razvijale državne službe, vladarska ideologija i dvorska kultura. Poslanstva su morali činiti pažljivo probrani ljudi određenih znanja i vještina. Pokazat će se da to nisu bili predstavnici najvišeg plemstva, već prvenstveno povjerljivi „novi plemići" iz sloja poslovnih ljudi, kao i pisari (dijaci) koji su ih pratili.[122] Rjeđe su se koristile usluge dubrovačkih plemića i građana jer su odnosi između Kosače i Dubrovnika vrlo često bili zategnuti pa je među njima vladalo veliko nepovjerenje. Pa opet, brodovi grada svetoga Vlaha bili su najčešći prijevoznici.

Slijede podaci o najznačajnijim poslanicima Stjepana Vukčića koji su išli u misije u Napulj, kralju Alfonsu. Identifikaciju pojedinaca ponekad otežava navođenje osobnih imena bez prezimena ili patronima, kao i problemi napuljskih pisara da ispravno zabilježe slavenska imena. No, većina se poklisara ipak može identificirati. Prvi ugovor o savezu iz veljače 1444. rezultat je truda stanovitih knezova Jurja i Pavla koji su se u misiji nalazili od siječnja.[123] Postojala su mišljenja da je Juraj bio Vukčićev srodnik, sin Radivoja Stjepkovića iz plemena Kosača, što bi moglo biti osnovano sa stajališta običajnog prava, izrazito jakog u Bosni.[124] Vjerojatnije je ipak da je riječ bila o Jurju Čemeroviću, nižem vlastelinu i karijernom diplomatu Kosača koji je djelovao od 1440. do 1491. Zna se da je nosio titulu kneza već 1441, a indikativno je to što se prvi put spominje kao vitez 1445.[125] Ne bi bilo teško zamisliti da je viteštvo stekao napuljskom misijom, možda od samoga kralja Alfonsa, a možda i kao jedan od 50 ljudi na koje je vojvoda Stjepan mogao prenijeti članstvo u Redu stole i vaze, posebno imajući u vidu da mu je upravo Juraj (ako je riječ o Čemeroviću) donio listinu o imenovanju i insignije reda. Još veće dvojbe nameće ličnost drugog poslanika Pavla. To je mogao biti

121 ĆIRKOVIĆ 1964: 80, 218; ĆOŠKOVIĆ 1988: 70-71; PREMOVIĆ 2019: 90, 101. O drugim djelatnicima iz kruga kralja Alfonsa u svojstvu poslanika, pregovarača i bilježnika vidjeti: ZEČEVIĆ 2019: 411-433.

122 SMILJANIĆ 2015a: 21-41.

123 THALLÓCZY 1914: 356, 358-360.

124 TOŠIĆ 2002: 68-69; SMILJANIĆ 2015a: 152

125 SMILJANIĆ 2015a: 266; ISTI 2015b: 59-70. Podjednako nije sigurno je li Juraj, sin Radivoja Stjepkovića, ili (opet vjerojatnije) Juraj Čemerović išao s bosanskom kraljicom Katarinom po Margaretu Marzano uoči njezine udaje za Vlatka Hercegovića 1474. Vidjeti i rad Emira O. Filipovića u ovome zborniku, u kojem se govori o vrlo čestoj praksi kralja Alfonsa da svojim posjetiteljima dijeli viteštvo.

bilo tko, ali kako se radilo o knezu, a ne dijaku, možda je to bio Pavao Marković koji se kasnije spominje u izvorima kao vojvoda, ali i vitez.[126] Pavao, bez bližeg određenja, bio je Kosačin poslanik u Napulju i 1446.[127]

Poslanstvo iz 1450. vodili su stanoviti Niladen (*Niladenus*) i Radič. Niladen je vjerojatno neki Mladen ili Miladin, dok se smatralo da je drugi zasigurno bio jedan od najistaknutijih poslanika Kosača, Radič Grupković, sin još jednog istaknutog diplomata, pisara i administratora Grupka Dobričevića. Iako je to moguće, valja istaknuti i da su se Dubrovčani početkom iste godine pozivali na dobro ophođenje prema Radiču Stjepkoviću iz plemena Kosača, kojega je Vukčić također mogao poslati u misiju kao svojega srodnika.[128] Odmah za Niladenom i Radičem, s hercegovim je pismom u Napulj dolazio stanoviti Ivan *de Acichi*.[129] Gore spomenuti Radič Grupković nesumnjivo je predvodio poslanstvo ljeti 1457. u vrijeme priprema za križarski rat, a s njime je išao i *cavaliere* Hrebeljan Dabišić, moguće još jedan vitez, poznat samo još po jednoj misiji za hercega Stjepana, u Dubrovniku koncem iste 1457.[130]

Izrazito je važna misija bila ona koju su vodili knez Vukman Jugović (*Buchina* u napuljskim dokumentima) i dijak Radivoj Šiglica. Oni su krajem 1453. i početkom 1454. vodili pregovore o obnovi ugovora o savezu kralja Alfonsa i hercega Stjepana, ali su im nedostajale sve potrebne ovlasti. Zbog toga su otpremljeni nazad po hercegovu ispravu. Vrlo je vjerojatno da su je oni, kada je 30. ožujka 1454. napisana, vratili u Napulj, nakon čega je došlo do objave listine kralja Alfonsa 1. lipnja iste godine. Šiglica je bio pisar i sudionik nekoliko hercegovih poslanstava, a Vukman Jugović, s titulom kneza, niži plemić koji je pisao neke dokumente hercega Stjepana. Djelovao je kao njegov upravitelj u Drijevima i više puta odlazio u Dubrovnik kao poslanik.[131]

Već spomenuti Pribislav Vukotić bio je u dvama poslanstvima u Napulju u Kosačino ime tijekom 1455. (u ožujku i rujnu/listopadu). Nakon misije iz ožujka 1455, kada je obavijestio kralja Alfonsa o hercegovoj svadbi s Barbarom de Payro, prvi put spominje se kao vitez. Poznato je i da je u testamentu ostavio znamenja triju viteških redova – jedno je dobio od aragonskoga kralja, jedno od kralja Cipra

[126] SMILJANIĆ 2015a: 174-175, 177-178. Stanoviti Pavao, možda druga, a možda i ista osoba, išao je kao hercegov poslanik u Veneciju 1457.

[127] THALLÓCZY 1914: 370.

[128] THALLÓCZY 1914: 385; ĆIRKOVIĆ 1964: 114; BABIĆ 1995: 90; TOŠIĆ 2002: 67-68; SMILJANIĆ 2015a: 117, 151.

[129] THALLÓCZY 1914: 385.

[130] ĆIRKOVIĆ 1968: 272; BABIĆ 1995: 90; ŠUNJIĆ 1996: 290; SMILJANIĆ 2015a: 117, 264-265.

[131] ĆIRKOVIĆ 1964: 213; ĆIRKOVIĆ 1968: 271; BABIĆ 1995: 88; SMILJANIĆ 2015a: 94-95, 272.

iz obitelji Lusignan[132] te jedno od ugarskog Zmajeva reda, koji je osnovao kralj Žigmund (Sigismund) Luksemburški. Moguće je da je, kao hercegov poslanik, 1455. postao član Reda stole i vaze, možda i zato što je hercegova nova supruga imala veze s aragonskim okruženjem.[133] Taj „počteni vitez“ i dvorjanin hercega Stjepana bio je među njegovim najbližim suradnicima. Obnašao je dužnost komornika, a nazočio je i zapisivanju Stjepanove oporuke 1466. Potjecao je iz trgovačke obitelji Crijepovića iz Foče, a najkasnije 1473. odselio se u Italiju, u Padovu. Ondje mu je 1475. zabilježen testament u kojem se našao popis njegovih dragocjenosti, ali i zavještanja Katoličkoj crkvi kojoj je pripadao.[134]

Iz svega do sada izloženog može se zaključiti da su brojni Kosačini poslanici postajali vitezovi nakon poslanstava u Napulj, kao i da su to uglavnom bili pripadnici nižega plemstva koji su se izdignuli do važnih položaja svojim, kako diplomatskim tako i poslovnim vještinama. Možemo osnovano pretpostaviti da su znali latinski jezik. Nema, naime, tragova da su koristili tumača, premda to nije isključeno (zabilježeno je da je tumača imalo Kosačino poslanstvo prilikom zaključenja mira s Venecijom ljeti 1445). Viteštvo je podrazumijevalo određeni stil života, što je nesumnjivo dalo prinos kulturnim transferima.[135]

Već je bilo riječi o križarskim ratovima u vojnom i vanjskopolitičkom kontekstu odnosa Alfonsa Aragonskog i Stjepana Vukčića. Suradnja glede vjerskih pitanja odvijala se i na druge načine. Za kralja Alfonsa bilo je osobito važno da od pape ne napravi neprijatelja zbog svoje talijanske politike. Suzdržavao se stoga od pomoći svojem bosanskom savezniku tijekom njegova rata s Dubrovnikom i najavljivao aktivno sudjelovanje u križarskim pohodima. Iako je napuljskome kralju, pretendentu za vlast nad većim dijelom Apeninskog poluotoka, papinstvo bilo izravno značajniji čimbenik, postajalo je važno i vjerski pragmatičnom hercegu Stjepanu, koji je u najbližoj okolici držao pripadnike Crkve bosanske i pravoslavne metropolite, ali i osvjedočene katolike.[136] Iako je nemali broj njegovih podanika bio rimokatoličke vjeroispovijesti, s Rimokatoličkom crkvom želio je institucionalno ojačati odnose u vrijeme kada je počeo osjećati da njegovo savezništvo s Osmanlijama neće vječno potrajati, odnosno, da će uskoro i njegova oblast postati njihov plijen. Zbog toga je 1454, u isto vrijeme kada je podizao pravoslavnu crkvu u Sopotnici kraj Goražda, od Alfonsa zatražio da mu pošalje nekolicinu franjevaca koji bi širili rimokatoličku vjeru među njegovim

[132] O ciparskom Redu mača vidjeti: TRÉLAT 2019: 317-335.

[133] ĆOROVIĆ 1939: 143; ĆIRKOVIĆ 1968: 268-269; BABIĆ 1995: 91; SMILJANIĆ 2015a: 33, 210, 216.

[134] THALLÓCZY 1914: 222-230, 436-439; ĆIRKOVIĆ 1968: 259-275; PORČIĆ I ISAILOVIĆ 2019: 122-124, 450-455.

[135] ĆIRKOVIĆ 1973: 33-40; RADOJKOVIĆ 1995: 67-83.

[136] ĆIRKOVIĆ 1964: 215.

podanicima. Napuljski kralj izašao mu je ususret i krajem iste godine misiju je poveo franjevac, biskup grada Ottane na Sardiniji u razdoblju od 1454. do 1471, Ivan de Sallinis.[137] Dometi ove misije nisu poznati, ali je mogla pomoći Stjepanu da poslije pomirbe s Dubrovnikom papi pokaže zalaganja za pravovjerje svojih podanika u vrijeme kada se, nakon pada Konstantinopola, cijeli kršćanski svijet našao u duhovnoj krizi i pripremama za križarsku vojnu.

Epilog – Napuljsko Kraljevstvo i Kosače nakon smrti kralja Alfonsa i hercega Stjepana

U vrijeme smrti kralja Alfonsa V. Aragonskog 1458, Stjepan Vukčić Kosača nalazio se u sukobima s bosanskim kraljem Tomašem i u borbama za osvajanje dijelova baštine Talovaca koji su se nalazili u Hrvatskoj. Križarska vojna, koju je prethodne godine planirao papa Kalist III. i koju su trebali predvoditi Bosanci, propala je, među ostalim, i zbog sporova talijanskih država. Osmanlije su povećale potraživani danak od bosanskih haračlija, a bio je zabranjen i izvoz plemenitih metala iz Bosne.[138] U Napulju je, pak, došlo do borbe za Alfonsovo nasljeđe. Aragonsko-Napuljsko Kraljevstvo podijeljeno je između Alfonsova brata Juana II. (koji je vladao Aragonom i onim teritorijima koji su Alfonsu pripadali prije 1442) i nezakonitog sina Ferrantea I. (koji je postao kralj Napuljskog Kraljevstva). Pritom se potonji morao boriti da ostane na prijestolju u borbi s pretendentima. Ferrante (preko Benka Kotruljevića), ali i pretendent herceg Ivan (preko stanovitog Tobije iz Genove) bili su u kontaktu s hercegom Stjepanom, nudeći suradnju prije svega radi vlastite legitimacije i održavanja mreže savezništava na Balkanu. Hercegu je zatvorenost tržišta zbog nesređene situacije u Napuljskom Kraljevstvu stvarala velike štete pa mu je bilo u interesu da se nemiri okončaju.[139] Nakon nekoliko godina Ferrante se uspio učvrstiti na vlasti, a herceg mu se, malo prije smrti, obraćao kada su Turci već znatno smanjili njegovu oblast i sveli je na nekoliko većih i manjih enklava.[140]

Kada je Stjepan Vukčić umro 22. svibnja 1466, njegov odmetnuti sin Vladislav nastojao je dobiti prednost nad bratom Vlatkom na temelju savezništva s Ferranteom. Ferrante je u srpnju 1466. uputio izaslanika, gotovo sigurno Benka Kotruljevića, da ispita situaciju. Poslanik je Ugrima govorio kako se napuljski kralj namjerava oroditi sa sultanom i od njega u miraz dobiti Bosnu. Dok se to ne dogodi, od hercegovih sinova zatražit će Novi u zamjenu za četiri grada u Napuljskom Kraljevstvu. Herceg Vlatko, kao ni Ugri, a ni Mlečani, nije bio voljan za takav aranžman, ali odmetnuti Vladislav htio se približiti Napuljcima.

137 THALLÓCZY 1914: 401; ĆIRKOVIĆ 1964: 215.

138 ĆIRKOVIĆ 1964: 228; ŠUNJIĆ 1996: 287-291; ISAILOVIĆ 2011: 207-209.

139 ĆIRKOVIĆ 1964: 247.

140 ĆIRKOVIĆ 1964: 266.

Molio je Ferrantea da stavi njegove gradove pod zaštitu, ali je na kraju rezultat sporazuma bio skroman. Vladislav nije raspolagao najvećim dijelom onoga što je nudio, osobito ne Novim, te je Napuljcima predao samo dva neimenovana grada blizu Cetine.[141] U kasnijim godinama i novi herceg Vlatko odlučio je približiti se Ferranteu pa se, kao što je već rečeno, oženio njegovom sestričnom Margaretom Marzano. Po nju su išli njegova sestra, bivša bosanska kraljica Katarina, i stanoviti Juraj (vjerojatno ranije spomenuti vitez Juraj Čemerović) 1474.[142]

Ocjena Marijana Premovića, da su veze Kosača s Ferranteom bile slabijeg intenziteta od onih koje su imali Alfonso V. i Stjepan Vukčić, samo je djelomično točna.[143] Istina je da su podaci o tim vezama rjeđi, ali treba primijetiti da se one do kraja nisu prekidale – više nego ranije ostvarivala se konkretna vojna suradnja pa su tako ugarska posada i napuljsko brodovlje branili Novi uoči pada pod osmansku vlast krajem 1481. i početkom 1482.[144] Obiteljske veze zapečaćene su spomenutim brakom hercega Vlatka, čije je potomstvo nakon 1487. djelovalo kao mletačko plemstvo.[145] Stoga se može reći da su veze Napulja i Hercegove zemlje bile neprekinute od 1443. pa sve do propasti oblasti Kosačâ i njihova napuštanja Bosne. Nakon smrti hercega Vlatka i Vladislava 1489. o vezama njihova potomstva s kraljem Ferranteom nemamo izravnih podataka.

Zaključak

Veze Alfonsa V. Aragonskog i Stjepana Vukčića Kosače započele su sa zajedničkim ciljem slabljenja utjecaja Venecije na Jadranu i jačanja međusobnih položaja, no nikada nisu rezultirale partnerstvom kakvo je bilo predviđeno ugovorima iz 1444. i 1454, osobito onim prvim. Obje strane vodile su vlastitu vanjsku politiku, djelujući ponekad samo kao posrednici i zastupnici drugog člana saveza. Zajednički vojno-politički projekti ostali su tek na razini planova koji nikada nisu ostvareni, a napuljski je vladar mnogo više uložio u svoju djelatnost na prostoru Albanije, koja je i ranije bila pod utjecajima i vlašću južne Italije. Stoga se na površinskoj razini može iznijeti ocjena da je odnos između napuljskog kralja i bosanskog velikog vojvode (kasnije hercega) bio partnerstvo u pokušaju, a njih dvojica se, po svoj prilici, nikada nisu ni susrela, premda je Alfonso Kosaču oslovljavao brojnim pohvalnim epitetima koji su vjerojatno bili *toposi*.[146]

---

141 ATANASOVSKI 1979: 19-23, 27, 118-119. Vidjeti i rad Zdenke Janeković Römer u ovome zborniku.

142 ATANASOVSKI 1979: 90, 97-98, 100, 135, 221. Vidjeti i rad Luke Špoljarića u ovome zborniku.

143 PREMOVIĆ 2019: 102.

144 ATANASOVSKI 1979: 16, 134-138, 141.

145 ATANASOVSKI 1979: 166-187.

146 ĆIRKOVIĆ 1964: 269.

Međutim, suradnja dvojice vladara, premda skromna u onim aspektima zbog kojih je nastala, dala je zamah brojnim aktivnostima čiji je domet bio znatniji. Približila je dvor i okruženje Stjepana Vukčića Europi, a njega samog možda potaknula na preuzimanje titule hercega. Brojni Kosačini dvorjani postali su vitezovi upravo preko aragonskih viteških redova, a njihove diplomatske misije otvarale su im perspektive u trgovini i diplomaciji izvan Bosne. Suradnja Alfonsa i Stjepana dovela je, nadalje, do stvaranja bračnih veza bosanskih velikaša s europskim vladarima. Napuljcima je osigurala lakši pristup bosanskom rudnom blagu, hercegu talijanskim najamnicima, a hercegovim ljudima žitu i raznovrsnoj napuljskoj robi. Naposljetku, stvorila je preduvjete za veze između Alfonsovih i Stjepanovih potomaka koje su u nekim aspektima bile skromnije, a u nekima čak i intenzivnije, a prekinute su tek potpunim slomom Hercegove zemlje, potonje Hercegovine, krajem 1480-ih.

Bibliografija

Tiskani izvori

DINIĆ, Mihailo. 1967. *Iz Dubrovačkog arhiva*, knj. 3. Beograd: SANU.

GELCICH, József, Lajos THALLÓCZY. 1887. *Diplomatarium relationum republicae ragusanae cum regno Hungariae*. Budimpešta: Kiadja a M. Tud. Akadémia Tört. Bizottsága.

JORGA, Nicolae. 1902. *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, sv. 3. Pariz: Ernest Leroux.

LJUBIĆ, Sime. 1890. *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, knj. IX: *Od godine 1423. do 1452*. Zagreb: JAZU.

LJUBIĆ, Sime. 1891. *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke Republike*, knj. X: *Od godine 1453. do 1469*. Zagreb: JAZU.

MAKUŠEV, Vikentij. 1871. Prilozi k srpskoj istoriji XIV. i XV. veka. *Glasnik Srpskog učenog društva* 32: 164-208.

SALVATI, Catello. 1964. *Frammenti dei registri „Commune summariae", 1444-1459. Frammenti di Cedole della tesoreria di Alfonso I, 1446-1448*. Napulj: Accademia pontaniana.

STOJANOVIĆ, Ljubomir. 1929. *Stare srpske povelje i pisma,* knj. I: *Dubrovnik i susedi njegovi. Prvi deo*. Beograd / Sremski Karlovci: Srpska kraljevska akademija.

STOJANOVIĆ, Ljubomir. 1934. *Stare srpske povelje i pisma,* knj. I: *Dubrovnik i susedi njegovi. Drugi deo*. Beograd / Sremski Karlovci: Srpska kraljevska akademija.

ŠIŠIĆ, Ferdo. 1938. Nekoliko isprava iz početka XV. st. *Starine JAZU* 39: 129-320.

THALLÓCZY, Lajos. 1914. *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*. München/Leipzig: Duncker & Humblot.

Literatura

ALOISIO, Mark. 2010. Salt and Royal Finance in the Kingdom of Naples under Alfonso the Magnanimous. *Medioevo adriatico* 3: 9-28.

ALOISIO, Mark. 2017. Alfonso V and the Anti-Turkish Crusade. U *The Crusade in the Fifteenth Century. Converging and Competing Cultures*, ur. Norman Housley, 64-74. London/New York: Routledge.

ANDERLE, Ádám. 1995. Alfonso V, el Magnánimo and the Hungarian Throne. *Mediterán tanulmányok* 6: 17-28.

ANTOCHE, Emanuel Constantin. 1999. Une croisade au Bas-Danube au XVe siècle: „La longue campagne" (septembre 1443 – janvier 1444). *Cahiers du Centre d'études d'histoire de la défense* 9: 93-119.

ATANASOVSKI, Veljan. 1979. *Pad Hercegovine*. Beograd: Narodna knjiga / Istorijski institut u Beogradu.

AUBERY, Antoine. 1654. *L'histoire du cardinal duc de Joyeuse. Memoires en forme de prevves*. Pariz: Robert Denain.

BABIĆ, Anto. 1995. *Diplomatska služba u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo: Međunarodni centar za mir.

CERONE, Francesco. 1902. La politica orientale di Alfonso d'Aragona. *Archivio Storico per le Province Napoletane* 27: 3-93, 380-456, 555-634, 774-852.

CERONE, Francesco. 1903. La politica orientale di Alfonso d'Aragona. *Archivio Storico per le Province Napoletane* 28: 154-212.

ĆIRKOVIĆ, Sima. 1963. Vesti Brolja da Lavelo kao izvor za istoriju Bosne i Dubrovnika. *Istorijski časopis* 12-13: 167-188.

ĆIRKOVIĆ, Sima. 1964. *Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti / Naučno delo.

ĆIRKOVIĆ, Sima. 1968. Počteni vitez Pribislav Vukotić. *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* 10/1: 259-276.

ĆIRKOVIĆ, Sima. 1973. Odjeci ritersko-dvorjanske kulture u Bosni krajem srednjeg veka. U *Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura"*, ur. Fikret Ibrahimpašić, 33-40. Zenica: Muzej grada Zenice.

ĆIRKOVIĆ, Sima, Desanka KOVAČEVIĆ-KOJIĆ, Ruža ĆUK. 2002. *Staro srpsko rudarstvo*. Novi Sad/Beograd: Prometej/Vukova zadužbina.

ĆOROVIĆ, Vladimir. 1939. Iz prošlosti Bosne i Hercegovine: vojvoda Ivaniš Pavlović; Pitanje ženidbe Stjepana i njegovih sinova 1455. *Godišnjica Nikole Čupića* 48: 133-145.

ĆOŠKOVIĆ, Pejo. 1988. *Bosanska Kraljevina u prijelomnim godinama 1443-1446*. Banja Luka: Institut za istoriju u Banjaluci.

DE VIC, Claude, Joseph VAISSÈTE. 1876. *Histoire générale de Languedoc: avec des notes et les pièces justificatives*, sv. 4. Toulouse: Edouard Privat.

DELLE DONNE, Fulvio. 2015. *Alfonoso il Magnanimo e l'invenzione dell'umanesimo monarchico. Idelogia e strategie di legittimazione alla corte Aragonese di Napoli*. Rim: Istituto storico italiano per il medio evo.

DINIĆ, Mihailo. 1940. Zemlje Hercega Svetog Save. *Glas Srpske kraljevske akademije* 182: 149-257.

DINIĆ, Mihailo. 1955. *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni*, knj. I. Beograd: Srpska akademija nauka.

ENGEL, Pál. 2001. *The Realm of St. Stephen*. London: I. B. Taurus.

FERRER I MALLOL, Maria Teresa. 2011. Fou Luís Sescases l'autor de „Curial e Güelfa"? El nord d'Àfrica en la narrativa del segle XV. U *La novel·la de Martorell i l'Europa del segle XV*, sv. 1, 59-142. València: Institució Alfons el Magnànim.

FILIPOVIĆ, Emir O. 2013. Povelja Hercega Stjepana Vukčića Kosače Barbari od Liechtensteina (Ključ kod Gacka, 1. mart 1455. godine). *Građa arhiva Bosne i Hercegovine* 5: 7-19.

FILIPOVIĆ, Emir O. 2019. *Bosansko kraljevstvo i Osmansko carstvo (1386-1463)*. Sarajevo: Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu.

HELAS, Philine. 2009. Der Triumph von Alfonso d'Aragona 1443 in Neapel. Zu den Darstellungen herrscherlicher Einzüge zwischen Mittelalter und Renaissance. U *Adventus: Studien zum herrscherlichen Einzug in die Stadt*, ur. Peter Johanek i Angelika Lampen, 133-228. Köln/Weimar/Beč: Böhlau.

ISAILOVIĆ, Neven. 2008. Akreditivno pismo kralja Stefana Tomaša za poslanika Nikolu Testu. *Stari srpski arhiv* 7: 175-186.

ISAILOVIĆ, Neven. 2009. Ugovor hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića i Dubrovčana o savezu protiv bosanskog kralja Stefana Ostoje. *Stari srpski arhiv* 8: 167-181.

ISAILOVIĆ, Neven. 2011. Bračni planovi Kotromanića i državna politika Bosne polovinom XV veka. U *Pad Srpske Despotovine. Zbornik radova s naučnog skupa*, ur. Momčilo Spremić. 203-214. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

ISAILOVIĆ, Neven. 2020. Nekoliko dokumenata o srednjovekovnoj Bosni iz zbirke Miscellanea saeculi XV Državnog arhiva u Dubrovniku. *Sineza (Synesis). Časopis za društvene i humanističke nauke* 1/1: 97-128.

IVIĆ, Aleksa. 1905. Kad je i od koga je Stjepan Vukčić dobio titulu „herceg od sv. Save". *Letopis Matice srpske* 230: 80-94.

JEFFERSON, John. 2012. *The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad. The Ottoman-Christian Conflict from 1438–1444*. Leiden/Boston: Brill.

KOVAČEVIĆ, Desanka. 1961. *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine.

KURTOVIĆ, Esad. 2009. *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*. Sarajevo: Institut za istoriju.

LOVRENOVIĆ, Dubravko. 2000. Vitez, herceg i pataren (ideološki stereotipi i životna stvarnost). U *Zbornik radova o fra Anđelu Zvizdoviću*, ur. Marko Karamatić, 21-59. Sarajevo/Fojnica: Franjevačka teologija, Sarajevo / Franjevački samostan, Fojnica.

LOVRENOVIĆ, Dubravko. 2006. *Na klizištu povijesti. Sveta kruna ugarska i Sveta kruna bosanska 1387-1463*. Zagreb – Sarajevo: Synopsis.

MARINESCU, Constantin. 1935. Le pape Calixte III (1455-1458), Alfonse V d'Aragon, roi de Naples, et l'offensive contre les Turcs. *Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique* 19: 77-97.

MARINESCU, Constantin, 1994. *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

MARTÍNEZ LAÍNEZ, Fernando. 2016. *Fernando el Católico: Crónica de un reinado*. Madrid: EDAF (e-book).

MOLINA FIGUERAS, Joan. 2011. Contra Turcos. Alfonso d'Aragona e la retorica visiva della crociata. U *La battaglia nel Rinascimento meridionale: moduli narrativi tra parole e immagini*, ur. Giancarlo Abbamonte, Joana Barreto, Teresa D'Urso, Alessandra Perricoli Saggese, Francesco Senatore, 97-110. Rim: Viella.

MUHAJ, Ardian. 2008. A política oriental de Alfonso V de Aragao ea Albânia de George Castriota-Skenderbeg. *Iacobus: revista de estudios jacobeos y medievales* 23: 237-248.

PECO, Almir. 2020. The 1444 Treaty between King Alfonso V of Aragon and Grand Duke Stjepan Vukčić. *Journal of the Faculty of Philosophy in Sarajevo (History, History of Art, Archeology)* 7/2: 73-94.

PORČIĆ, Nebojša, Neven ISAILOVIĆ. 2019. *Dokumenti vladara srednjovekovne Srbije i Bosne u venecijanskim zbirkama*. Beograd: Arhiv Srbije.

PREMOVIĆ, Marijan. 2019. The Eastern Policy of Alfonso V the Magnanimous (of Aragon), Seen in the Light of His Political Relations with the Bosnian Duke-Herzog Stjepan Vukčić Kosača. *Parergon* 36/1: 81-105.

RADIĆ, Frano. 1895. Prilog za povjest slavenskoga juga god. 1448. *Starine JAZU* 27: 226-238.

RADOJKOVIĆ, Bojana. 1995. Materijalna kultura bosanske vlastele. *Zbornik za istoriju BiH* 1: 67-83.

RYDER, Alan. 1976. *The Kingdom of Naples under Alfonso the Magnanimous*. Oxford: Clarendon Press.

RYDER, Alan. 1990. *Alfonso the Magnanimous. King of Aragon, Naples and Sicily, 1396-1458*. Oxford: Clarendon Press.

SCHMITT, Oliver Jens. 2009. *Skanderbeg. Der neue Alexander auf dem Balkan.* Regensburg: Verlag Friedrich Pustet.

SCHMITT, Oliver Jens. 2017. Between Two Worlds or a World of its Own? The Eastern Adriatic in the Fifteenth Century. U *The Crusade in the Fifteenth Century. Converging and Competing Cultures*, ur. Norman Housley, 169-186. London/New York: Routledge.

SMILJANIĆ, Aranđel. 2015a. *Ljudi iz sjenke. Diplomati oblasnih gospodara u Bosni*. Banja Luka: Filozofski fakultet u Banjoj Luci.

SMILJANIĆ, Aranđel. 2015b. Počteni vitez Đurađ Čemerović. *Viteška kultura* 4: 59-70.

SOLER, Abel. 2017. *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de Curial e Güelfa*, sv. 1: *Enyego d'Àvalos i el Nàpols alfonsí*. Valencia: Universitat de València.

SPREMIĆ, Momčilo. 1971. *Dubrovnik i Aragonci 1442-1495*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije.

SPREMIĆ, Momčilo. 1974. Vazali kralja Alfonsa Aragonskog. *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* 12/1: 455-469.

SPREMIĆ, Momčilo. 1985. Despot Đurađ Branković i kralj Alfons Aragonski. *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu* 14/1: 127-143.

SPREMIĆ, Momčilo. 1994. *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*. Beograd: Srpska književna zadruga.

TOŠIĆ, Đuro. 2002. Sporedna grana plemena Kosača. *Zbornik za istoriju BiH* 3: 61-77.

TRÉLAT, Philippe. 2019. L'ordre de l'Épée à Chypre. Mémoire de la croisade et instrument du pouvoir des Lusignan (XIVe-XVe siècles). *Publication du Centre Européen d'études Bourguignonnes (XIVe-XVIe s)* 59: 317-335.

VEGO, Marko. 1980. Tri povelje o posjedima hercega Stjepana Vukčića Kosače. U ISTI, *Iz historije srednjovjekovne Bosne i Hercegovine*, 452-486. Sarajevo: „Svjetlost" – OOUR Izdavačka djelatnost.

VELASCO BAYÓN, Balbino. 1990. *Historia del carmelo español: Desde los orígenes hasta finalizar el Concilio de Trento, c. 1265-1563*. Rim: Institutum Carmelitanum.

VERLINDEN, Charles. 1977. *L'esclavage dans l'Europe médiévale*. Gent: Rijksuniversiteit te Gent.

ZEČEVIĆ, Nada. 2019. Notevole larghezza, notizie così gravi e gelose and un uomo che amava spacciarsi: Human Resources of Diplomatic Exchange of King Alfonso V of Aragon in the Balkans (1442–1458). *Hungarian Historical Review* 8/2: 411-433.

An Attempted Partnership – The Fundamental Features of the Relationship between Alfonso V and Stjepan Vukčić Kosača

The relationship between King Alfonso V of Aragon during his reign in Naples (1442-1458) with the Bosnian Grand Voivode and later Duke Stjepan (Stephen) Vukčić Kosača has been the topic of numerous research papers and monographs, but there are still possibilities for further insights on this matter. Along with Skanderbeg and Serbian Despot Đurađ (George) Branković, Kosača was considered the most prominent ally of the Neapolitan king, although the results of their cooperation were relatively modest at the level of military projects and foreign policy, and significantly greater in terms of commerce and exchanges of cultural models and political symbolism. This paper provides an overview of all aspects of the relationship between Alfonso V and Stjepan Vukčić, with particular emphasis on issues which remained insufficiently clarified or ignored by previous researchers. This includes the development of diplomacy and court culture, Vukčić's ducal title, marital strategies and economic ties between Bosnia and Apulia. It may be concluded that the partnership was most likely initiated at Kosača's initiative because both parties shared enmity for Venice, and the Bosnian magnate was under attack from various sides in 1443 and 1444. After ten years, the pact

was renewed in 1454 after the fall of Constantinople, when the Ottoman threat became a regional problem. However, no mutual Crusade was ever organised. In the meantime, Alfonso helped Stjepan in mediation with the key players in South East European politics, but also by providing him with mercenaries and, occasionally, with more limited naval support. Kosača refrained from taking part in the war between Naples and Venice (1449-1450), while Alfonso similarly did not come to Stjepan's aid in his war against Dubrovnik (1451-1454). Both of them acted in such a way to avoid trouble in their own states. Meanwhile, Grand Voivode Stjepan assumed the title of Duke of St. Sava, possibly influenced by his relations with his Neapolitan senior. He and his courtiers, especially those acting as ambassadors, acquired knighthood and membership in Neapolitan (and other) chivalric orders. It is also possible that Duke Stjepan's second wife, Barbara de Payró, was of Catalan origin, although this is little more than speculation. Commerce was based on the trade in people and goods. The Kingdom of Naples, especially Apulia, could offer grain, salt and wool, but also mercenaries and military equipment, while Bosnia supplied Alfonso's kingdom with lead and "slaves," usually used as household servants. The relationship forged by King Alfonso and Duke Stjepan was maintained by their heirs and it ended only in 1480s, when the land of the Kosačas was completely overrun by the Ottomans.

Keywords: Alfonso V of Aragon, Stjepan Vukčić Kosača, Kingdom of Naples, Bosnia, Apulia, Venice, 15th century

Ključne riječi: Alfonso V. Aragonski, Stjepan Vukčić Kosača, Napuljsko Kraljevstvo, Bosna, Apulija, Venecija, 15. stoljeće

Neven Isailović
Istorijski institut
Kneza Mihaila 36/II
11000 Beograd
neven.isailovic@gmail.com

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
52
Broj 3

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 3

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher
Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief
Inga Vilogorac Brčić

Gostujući urednik / Guest Editor
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu / Executive Editor for Publications Exchange
Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Poseban broj

Napuljski obzori hrvatskoga kasnog srednjovjekovlja

Special issue

Neapolitan Horizons of the Croatian Late Middle Ages

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)
Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by
Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued
200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp